

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

**Положај малолетника у кривичном поступку
(мастер рад)**

Ментор

Проф. др Војислав Ђурђић

Студент

Александра Стевановић

Број индекса: М – 010/15

Ниш, 2016.

САДРЖАЈ

Увод.....	1
I Положај малолетника у кривичном праву.....	3
1. Настанак и развој малолетничког кривичног права.....	4
2. Кривичнопроцесни положај малолетника.....	6
3. Извршно кривично право према малолетницима.....	9
4. Малолетничко кривично законодавство у Републици Србији.....	10
II Појам и особености кривичног поступка према малолетницима.....	12
1. Особености кривичног поступка према малолетницима.....	13
III Положај малолетника у кривичном поступку.....	19
1. Положај малолетног учиниоца кривичног дела.....	20
2. Положај малолетног оштећеног (жртве) у кривичном поступку.....	28
3. Положај малолетног сведока у кривичном поступку.....	32
IV Карактеристике кривичног поступка према малолетницима на примеру Вишег суда у Нишу након усвајања Закона о малолетницима.....	35
V Закључна разматрања.....	43
Коришћена литература.....	47
Сажетак.....	51
Minors in criminal proceedings – summary.....	53
Биографија студента.....	55

УВОД

*„Малолетни разбојник убијао док му је крв жртве прскала по лицу...“*¹, *„Дечак метком "отплатио" дуг...“*², *„Малолетница и мушкарац отели такси и претукли жену...“*³ – ово је само део наслова објављених у медијима у нашој земљи у првој половини 2016. године. Несумњиво је да су овакви наслови привукли огромну пажњу јавности, не толико због извршених кривичних дела, колико због чињенице да су извршиоци ових кривичних дела малолетна лица. Наслови указују на то да малолетници не врше више само „лакша“ кривична дела, која су углавном била усмерена на стицање имовинске користи, већ да је у укупном криминалитету малолетника све већи број кривичних дела са елементима насиља. Каква је реакција на овакво понашање малолетника?

*„Оштрије казне и краће суђење малолетним криминалцима“*⁴, *„Малолетног убицу пуштају на слободу...“*⁵, *„За две године 17 малолетника осуђено за убиство...“*⁶ – ови наслови би требало да указују каква је реакција државе и друштва на криминалитет малолетника. Постављамо питање: да ли малолетници заиста бивају кажњени за извршена дела, и колико траје „краће суђење“?

Криминалитет малолетника представља изузетно негативну појаву са којом су суочене све државе. Учешће малолетника у овој појави повећава се из године у годину, што изазива огромну пажњу, али и забринутост јавности, што је био један од разлога за наш избор ове теме као предмета рада. Озбиљност криминалитета малолетника не произилази само из обима, динамике и структуре кривичних дела која врше малолетници, већ пре свега из околности да се као извршиоци кривичних дела јављају лица која, у већини случајева, нису навршила ни 17 година живота, и која настављају са делинквентним понашањем и након стицања пунолетства, уколико изостане благовремена и адекватна реакција државних органа, али и друштва, при чему окружење у којем

¹Преузето 10.09.2016. <http://aktuelno.net/vesti/srbija/MALOLETNI-RAZBOJNIK-Ubijao-dok-mu-je-krv-zrtve-prskala-po-licu/cl/1109072>

² Преузето 10.09.2016. <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/hronika/aktuelno.291.html:596472-Decak-metkom-otplatio-dug>

³ Преузето 10.09.2016. <http://www.pink.rs/vesti/uhapseni-razbojnici-muskarac-i-maloletnica-oteli-taksi-i-pretukli-zenu>

⁴ Преузето 10.09.2016. <http://www.021.rs/story/Info/Srbija/134806/Ostrije-kazne-i-kradje-sudjenje-maloletnim-kriminalcima.html>

⁵ Преузето 10.09.2016. <http://www.blic.rs/vesti/hronika/skandal-maloletnog-ubicu-pustaju-na-slobodu/pfphhty>

⁶ Преузето 10.09.2016. <http://www.dnevnik.rs/hronika/za-dve-godine-17-maloletnika-osudjeno-za-ubistvo>

малолетник одраста има највећи утицај. Иако државе настоје да изграде такав систем малолетничког кривичног права који би на ефикасан начин сузбијао ову појаву, истраживања показују да је криминалитет малолетника готово немогуће искоренити, уосталом, као ни криминалитет пунолетних лица.

С обзиром на то да се малолетници налазе у једном специфичном старосном добу, које је испуњено многим биолошким, психолошким и социјалним променама, а које се огледају првенствено у њиховом сазревању, према малолетницима се предузимају специфичне мере, у циљу њиховог преваспитања, образовања, те стварања радне навике. Управо због таквих карактеристика малолетника, у оквиру кривичног права издвојила се једна област која се бави искључиво малолетницима, па у том смислу можемо говорити о малолетничком кривичном праву. У складу са тим, постоји и посебан кривични поступак који се води према малолетним извршиоцима кривичних дела, који се, према неким својим карактеристикама, разликује од кривичног поступка који се води према пунолетним лицима.

Истраживање положаја малолетника у кривичном поступку има велики научни и друштвени значај. Наиме, криминалитет малолетника је велики друштвени проблем. С обзиром на тенденцију сталног пораста криминалитета малолетника, потребан је интердисциплинарни приступ овом проблему, што подразумева ангажовање психолога, педагога и других лица која имају искуства у раду са децом. Задатак теоретичара је проналажење најефикаснијих метода за сузбијање криминалитета малолетника, односно проналажење адекватних начина за преваспитање и ресоцијализацију малолетника како не би у будућности вршили кривична дела. Вођење кривичног поступка према малолетницима није усмерено само на кажњавање малолетника, већ је основна сврха специјална превенција. Учесници поступка морају надзором, пружањем заштите и помоћи малолетнику, обезбеђивањем општег и стручног оспособљавања утицати на развој и јачање личне одговорности малолетника, како би малолетник преузео одговорност за своја дела и поново се укључио у друштвену заједницу. У прилог томе говори и улога органа старатељства у кривичном поступку према малолетницима. С друге стране, када су у питању малолетници који су жртве кривичних дела или сведоци истих, потребно је пронаћи начине и методе за саслушање малолетника прилагођене њиховој личности, како

вођење кривичног поступка не би негативно утицало на даљи раст и развој малолетника, што би омогућило њихову секундарну виктимизацију.

Предмет овог рада је положај малолетних лица у кривичном поступку. Нећемо се бавити само положајем малолетних извршилаца кривичних дела, већ и другим могућим улогама малолетника у кривичном поступку, односно разматраћемо положај малолетника као оштећеног (жртве) кривичног дела и улогу малолетника као сведока у кривичном поступку. Рад смо замислили као спој теоријског и емпиријског дела. Теоријски део заправо представља анализу положаја малолетника у кривичном поступку, коју ћемо сачинити захваљујући доступној литератури из области кривичног права, као и важећих закона у Републици Србији. Емпиријски део истраживања чини анализа три предмета, односно кривичних поступака из праксе Вишег суда у Нишу, вођених након усвајања Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, са почетком 2006. године када је почела његова примена, закључно са 2014-ом годином.

I ПОЛОЖАЈ МАЛОЛЕТНИКА У КРИВИЧНОМ ПРАВУ

Правни положај представља скуп права и обавеза које субјекти права, односно физичка и правна лица имају у правном систему једне државе и друштва. Дакле, правни положај указује и какав је њихов друштвени положај.⁷ Правни положај малолетника у знатној мери одређен је њиховим био-психо-социјалним карактеристикама, што их сврстава у посебну категорију субјеката у кривичном праву. Овој категорији лица посвећен је велики број законских одредаба, како домаћих, тако и страних. На развој малолетничког кривичног права није утицала само чињеница да су малолетници посебна категорија субјеката, већ и знатно повећање обима криминалитета малолетних лица.

Малолетничко кривично право представља скуп законских правних прописа којима су регулисани положај, права и обавезе малолетника у кривичном праву – материјалном, процесном и извршном. Одредбе малолетничког кривичног права односе се на појам и врсте малолетника као субјекта кривичног права, на врсте, услове и начине за изрицање

⁷ Ф. Мирић, *Савремена схватања феноменологије и етиологије малолетничке делинквенције*, Ниш, 2014, стр. 17.

кривичних санкција за малолетне учиниоце кривичних дела, као и поступак који се води према малолетницима, а који обилује специфичностима који се огледају најпре по органима за вођење поступка, архитектоници поступка и учешћу посебних органа са посебним правима и дужностима и, на крају, поступак извршења кривичних санкција.⁸ Поред тога, малолетничко кривично право садржи и поједине одредбе о изрицању санкција пунолетним лицима, и то у два случаја: 1) када се суди пунолетним лицима за кривична дела која су извршила као малолетници; 2) када се суди млађим пунолетним лицима⁹ за кривично дело извршено у доба пунолетства, с тим да се одлука о кривичној санкцији донесе до 21. године живота лица којем се санкција изриче.

Када је у питању малолетничко кривично право, можемо говорити о материјалном, процесном и извршном малолетничком кривичном праву. Заправо, из саме дефиниције малолетничког кривичног права може се закључити да је то једна заокружена целина, која уређује положај малолетних лица у материјалном кривичном праву, као и кривичнопроцесни положај малолетника, прописује кривичне санкције које се могу изрећи малолетним извршиоцима кривичних дела, а такође регулише и поступак извршења тих санкција. У овој области, примарно место заузима принцип корисности, а систем није усмерен само на кажњавање малолетника за извршено кривично дело, већ и на васпитање, преваспитање и образовање малолетника.

1. Настанак и развој малолетничког кривичног права

Специфичност кривичноправног статуса малолетника испољава се кроз четири битна сегмента: питање кривичне одговорности, надлежности органа који поступају и одлучују, поступка који они примењују и кривичних санкција које се изричу малолетним извршиоцима кривичних дела.¹⁰ Кривичноправне одредбе не односе се на лица која у време извршења кривичног дела нису навршила 14 година живота. Таква лица називају се

⁸ Д. Јовашевић, *Лексикон кривичног права*, Београд, 2011, стр. 233.

⁹ У кривичноправном смислу, млађе пунолетно лице је оно које је у време извршења кривичног дела навршило 18 година живота, али у време суђења и доношења одлуке није навршило 21 годину живота. Ова категорија лица издвојила се у кривичном праву јер савремена био-психо-медио-социјална истраживања показују да потпуна биолошка и психолошка зрелост не наступа са навршених 18 година живота, односно са пунолетством. Положај млађег пунолетног лица има значај приликом утврђивања кривице и изрицања кривичних санкција.

¹⁰ М. Шкулић, И. Стевановић, *Малолетни делинквенти у Србији – нека битна питања материјалног, процесног и извршног права*, Београд, 1999, стр. 10.

„децом" и према њима се уопште не може применити кривично право, али подлежу примени одредаба других грана права (породичног права, прекршајног, права социјалног старања, и др.).

Малолетничко кривично право не познаје бројне појмове и институте који иначе познаје кривично право и које се примењује према пунолетним лицима, као што су: кривица, казна, ретрибутивни систем, сразмерност казне степену опасности учиниоца и тежине учињеног кривичног дела, одмеравање казне за дела у стицају.

Кривична законодавства дуго нису правила разлику између малолетних и пунолетних лица. До прве половине XV века није било разлике у положају малолетника и пунолетних лица у кривичном поступку, а санкције су биле исте за обе категорије лица. По питању кривичне одговорности, малолетници су били у потпуности изједначени са пунолетним лицима. Тек половином XV века, најпре у Лондону, отварају се посебне установе за малолетнике који су васпитно запуштени,¹¹ што је био први корак ка одвајању малолетних од пунолетних лица, али само у поступку извршења кривичних санкција.

Кривично право XIX века поставило је захтев да висина казне одговара не само тежини извршеног кривичног дела, већ и степену кривичне одговорности, јер је заправо субјективна кривична одговорност основ кажњивости. С обзиром на то да је код малолетних лица моћ схватања значаја дела и моћ управљања својим поступцима мања него код пунолетних лица, сматра се да су малолетници услед тога мање кривично одговорни, што као последицу има и блаже кажњавање. Законодавство XIX века предвиђа границу узраста испод које не постоји кривична одговорност – детињство и једну границу узраста до које постоји умањена кривична одговорност. Умањена кривична одговорност последица је смањене моћи расуђивања и одлучивања код деце. Као модел законодавства овог доба служио је Code penal из 1810. године¹². Према овом законик у пунолетство почиње са шеснаестом годином, а сва лица испод овог узраста сматрају се малолетницима.¹³ Одговорност малолетника зависила је од постојања разборитости.¹⁴

¹¹ С. Константиновић Вилић, М. Костић, *Пенологија*, Ниш, 2011, стр. 275.

¹² Code penal усвојен је 3. Јуна 1810. године, за време владавине Наполеона у Француској. Једно од обележја законика је поновно увођење казне доживотног затвора, која је била укинута у Француској 1791. године. У Француској је важио све до ступања на снагу новог Кривичног законика 1994. године.

¹³ Љ. Јовановић, *Кривично право општи део*, Београд, 1969, стр. 293.

¹⁴ Ако се „разбор" посматра у оквиру учења класичне школе, као посебна врста урачунљивости, јавља се малолетничка урачунљивост, од значаја само за интелектуалну сферу, за могућност схватања својих

Под утицијем социолошке школе, у XIX веку, граница детињства, односно кривичне неодговорности подиже се на 14 година, а малолетство се стиче са навршених 18 година живота. Истраживања у оквиру кривичног права, криминологије, а потом и психологије, педагогије и биологије показала су да се доба малолетства карактерише посебним физиолошким и психолошким променама и да третман малолетника у кривичном праву треба да буде другачији од третмана одраслих особа. У почетној фази пубертета (код мушкараца између тринаесте и петнаесте године, код девојчица раније) те промене се најчешће манифестују заузимањем негативног става према свему, нарочито против ауторитета породице, школе и друштва. Тај период у науци се назива периодом револта.¹⁵ У овом периоду малолетник испољава своју независност ексцентричним понашањем, не придржавајући се при том ни правних, ни моралних норми. Оваква сазнања створила су потребу да се малолетници не кажњавају као пунолетна лица, већ да се уведу мере које би више утицале на личност малолетника, на њихово преваспитање, што је био почетак увођења васпитних мера за малолетнике, које су у почетку представљале врсте мера безбедности, а затим су се издвојиле у посебну врсту кривичних санкција.

Крај XIX века сматра се периодом „великих реформи“, најпре у САД-у, а потом и у Европи. Овај период карактерише формирање првих судова за малолетнике. У Илиноису је 1899. године уведен посебан систем кривичног правосуђа за малолетнике. Након тога, судови за малолетнике формиран су и у Великој Британији 1908. године, у Француској и Белгији 1912. године, у Шпанији 1918. године, у Немачкој 1922. године.¹⁶

2. Кривичнопроцесни положај малолетника

Основни задатак кривичног процесног права је расветљење и решење кривичне ствари. Расветљење и решење кривичне ствари подразумева утврђивање да ли извршено дело представља кривично дело, ко је учинилац тог дела и да ли се према учиниоцу може

поступака, док се слобода воље претпоставља. Ако би суд нашао да је малолетник поступао са „разбором“, проглашавао га је кривично одговорним и изрицао му казну, а ако није утврдио постојање „разбора“, малолетник није био кривично одговоран и према њему су могле бити примењене васпитне мере.

¹⁵ Љ. Јовановић, *op.cit.* стр. 293.

¹⁶ С. Константиновић Вилић, М. Костић, *op.cit.* стр. 297.

изрећи кривична санкција.¹⁷ Поступак према малолетницима уређен је тако да има специфичну структуру, са стадијумима и њиховом сврхом различитом од редовног кривичног поступка, тако да суштински представља један посебан кривични поступак, тј. посебну форму поступка у правом смислу те речи.¹⁸ Свакако, он се темељи на начелима на којима се темељи редовни кривични поступак (начело официјелности, начело легалитета, начело акузаторности, начело утврђивања материјалне истине, начело расправности, начело усмености, начело непосредности, начело вођења поступка на језику који је у службеној употреби у суду), али и на начелима која су установљена с циљем заштите права малолетника, као што су: поштовање најбољег интереса детета, начело опортунитета и искључење јавности.

У систему међународне заштите права малолетника најважнији документ је Конвенција о правима детета, која је усвојена 1989. године (у даљем раду: Конвенција). Стандардна минимална правила Уједињених нација за малолетничко правосуђе, тзв. Пекиншка правила, била су прва правила која су усвојена са циљем да се заштите права деце која су у сукобу са законом. Ова правила заправо представљају смернице којима треба да се руководи малолетничко правосуђе. Правила су била усвојена пре него што је усвојена Конвенција о правима детета, тако да су утицала на формулисање основних правних стандарда малолетничког правосуђа, који су потом унети и у Конвенцију.¹⁹ Пекиншка правила наглашавају добробит детета и принцип пропорционалности, налажући државним органима да при разматрању сваког конкретног случаја узимају у обзир специфичне околности везане за дете и природу извршеног дела.

Доношењем Конвенције деци се признају и гарантују (поред основних права и слобода човека) нека додатна права, узимајући у обзир њихове посебне потребе и интересе. У Конвенцији употребљен израз „дете“ означава свако лице које има мање од 18 година живота, осим ако се на основу националног законодавства пунолетство не стиче раније. Основно начело Конвенције је да су, у свим активностима које се тичу деце, од примарног значаја интереси детета, без обзира да ли их спроводе јавне или приватне

¹⁷ Ч. Стевановић, В. Ђурђић, *Кривично процесно право - процесни субјекти, процесне радње*, Ниш, 1998, стр. 37.

¹⁸ В. Ђурђић, *Кривично процесно право – посебни део*, Ниш, 2011, стр. 276.

¹⁹ Центар за права детета, *Права детета и малолетничко правосуђе – одабрани међународни инструменти*, Београд, 2006, стр. 6.

институције.²⁰ Сваком детету за које се тврди, које је оптужено или за које је утврђено да је прекршило кривични закон, признаје се право на поступак усклађен са унапређивањем дететовог осећаја достојанства и вредности, који подстиче на поштовање људских права и основних слобода других и који узима у обзир узраст детета и чињеницу да је пожељно залагати се за дететову реинтеграцију, како би дете преузело конструктивну улогу у друштву.²¹ Циљ кривичног поступка према малолетницима није усмерен само на кажњавање малолетника за извршено кривично дело, већ је усмерен и на очување и развој личности детета, са тежњом да се малолетник врати у заједницу и преузме друштвено корисну улогу, али и одговорност за своје поступке.

За малолетничко кривично правосуђе значајна је и одредба Конвенције која налаже уговорним странама да подстичу стварање закона, поступака, органа и установа који се изричито односе на децу и баве децом за коју се тврди или која су оптужена да су прекршила закон. Притом, Конвенција садржи и одредбу која подстиче на поступање без прибегавања судском поступку, кад год је то могуће.²² С тим циљем, државама су стављене на располагање мере као што су: усмеравање, надзор, правна помоћ, условно кажњавање, програм стручне обуке и друге алтернативне мере. Смртна казна, ни доживотни затвор, без могућности ослобођења, неће бити досуђени за дела која изврше особе млађе од 18 година.²³

Одређена руководна начела сматрају се неприкосновеним када је реч о статусу, третирању и правном положају малолетних учинилаца кривичних дела. У Конвенцији, као и у другим међународним документима, увек се истичу четири незаобилазна начела малолетничког кривичног права и малолетничког правосуђа: забрана дискриминације, поштовање најбољег интереса детета, право на живот и одговарајуће услове за раст и развој, право детета на изражавање сопственог мишљења, што кореспондира са обавезом да се то мишљење узме у обзир и да дете буде информисано о својим правима.²⁴ Ова начела сматрају се кључним када су у питању међународни стандарди и реаговање на

²⁰ Б. М. Јанковић, З. Радивојевић, *Међународно јавно право*, Ниш, 2011, стр. 241.

²¹ Чл. 40. ст. 1. Конвенција УН о правима детета, 1989.

²² Чл. 40. ст. 3(б) Конвенција УН о правима детета, 1989.

²³ Чл. 37 (а) Конвенција УН о правима детета, 1989.

²⁴ М. Ковачевић, *Међународни стандарди у области кривичних санкција и мера за малолетнике*, Београд, 2013, стр. 137.

криминалитет малолетника, али њима се не исцрпљује листа међународних стандарда на којима се темељи савремено малолетничко кривично право.

Када је у питању домаће законодавство, процесне одредбе које се тичу малолетних извршилаца кривичних дела, углавном су сврставане у посебне делове или главе казненог законодавства. Такав случај је био са Казнитељним закоником за Књажество Србију 1860. године (који је садржао четири параграфа којим је регулисан положај малолетних извршиоца кривичних дела) и са Кривичним закоником Краљевине Југославије из 1929. године. Законик о судском кривичном поступку Краљевине Југославије из 1929. године у свом поглављу „Нарочите врсте поступака“ садржао је одредбе које се односе на малолетне учиниоце кривичних дела узраста за млађе, од 14 до 17 година, и старије од 17 до 21 године. Овај Законик је заправо поставио темеље посебног кривичнопроцесног положаја малолетних учинилаца кривичних дела у домаћем законодавству.²⁵ Пратећи савремене трендове, наш законодавац поступку према малолетницима није посветио неко поглавље важећих закона, већ је сачинио посебан закон којим је регулисао положај малолетника у кривичном поступку, о чему ће бити речи у даљем раду.

3. Извршно кривично право према малолетницима

Када је реч о извршном кривичном праву, потребно је указати на систем предвиђених кривичних санкција и осталих мера које се могу изрећи малолетним учиниоцима кривичних дела.

Кривичне санкције за малолетнике представљају законом предвиђене мере друштвеног реаговања према малолетним учиниоцима кривичних дела, које изричу законом одређени органи²⁶, са циљем заштите друштва од криминалитета кроз васпитање, преваспитање и правилан развој малолетника.²⁷

Малолетницима се могу изрећи: васпитне мере (мере упозорења и усмеравања, мере појачаног надзора и заводске мере); мере безбедности предвиђене Кривичним

²⁵ Н. Милошевић, Нове одредбе о кривичном поступку према малолетницима и досадашња искуства у њиховој примени; у: *Нова решења у кривичном законодавству и досадашња искуства у њиховој примени*, Београд, 2006, стр. 441.

²⁶ У већини земаља то су посебни судови за малолетнике, али у неким земљама постоје посебни органи који се баве сузбијањем криминалитета малолетника, при чему имају овлашћења да изричу кривичне санкције.

²⁷ З. Стевановић, Љ. Илијић, Ј. Играчки, Извршење казне малолетничког затвора; у: *Малолетници као учиниоци кривичних дела и прекршаја*, Београд, 2015, стр. 367.

закоником РС, осим забране вршења позива, делатности или дужности; казна малолетничког затвора. У складу са начелом заштите права на живот, забрањено је изрицање смртне казне малолетницима, а наше право не познаје ни казну доживотног затвора.²⁸

Сврха кривичних санкција које се изричу малолетницима је да се надзором, пружањем заштите и помоћи, као и обезбеђивањем општег и стручног оспособљавања утиче на развој личности и јачање личне одговорности малолетника, како би се обезбедило поновно укључивање малолетника у друштвену заједницу,²⁹ али и вршење утицаја на друге малолетнике да не врше кривична дела.

Без упуштања у детаљну анализу наведених кривичних санкција, нагласићемо да је за ове мере карактеристично то што за њихову примену није потребно утврђивати кривицу, осим када је неопходно изрећи казну малолетничког затвора. Савремена тенденција је да се у систем малолетничког кривичног права уводе диверзионе (алтернативне) мере, као елемент ресторативне правде. Међутим, оне нису кривичне санкције, већ посебне мере које имају за циљ да утичу на малолетника да убудуће не врши кривична дела, без покретања и вођења кривичног поступка. У нашем малолетничком кривичном праву такав карактер имају васпитни налози.

4. Малолетничко кривично законодавство у Републици Србији

Положај малолетних лица у кривичном праву у нашој земљи одређен је Кривичним закоником³⁰ (у даљем раду: КЗ), Закоником о кривичном поступку³¹ (у даљем раду: ЗКП) и Законом о извршењу кривичних санкција.³² Одредбе ових закона регулишу положај малолетних лица у кривичном праву, затим поступак према малолетним учиниоцима кривичних дела, прописују кривичне санкције за малолетне учиниоце кривичних дела и поступак за извршење санкција, као и положај малолетних лица у кривичном поступку,

²⁸ М. Шкулић, И. Стевановић, *op.cit.* стр. 285.

²⁹ С. Константиновић Вилић, М. Костић, *Систем извршења кривичних санкција и пенални третман у Србији*, Ниш, 2011, стр. 31.

³⁰ Кривични законик, *Службени Гласник РС бр. 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005 – испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 и 108/2014.*

³¹ Законик о кривичном поступку, *Службени Гласник РС бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 и 55/2014.*

³² Закон о извршењу кривичних санкција, *Службени Гласник РС бр. 55/2014.*

било да се јављају у улози извршиоца кривичног дела, у улози оштећеног, односно жртве и улози сведока.

Поред поменутих закона, у нашој земљи је 2005. године усвојен Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица³³ (у даљем раду: ЗОМ), који се у нашем законодавству јавља као *lex specialis* у односу на поменуте законе. Овај закон садржи одредбе материјалног, процесног и извршног кривичног права. Међутим, оно што чини посебним овај закон је то што он регулише и положај малолетника – жртве извршеног кривичног дела. Образложење Нацрта закона који је упућен Влади РС 2004. године најбоље описује садржину Закона о малолетницима: „...законом је обухваћен не само целокупни кривичноправни положај малолетних учинилаца, већ је једном посебном целином регулисан и положај малолетних лица која су у улози жртве кривичног дела... Ове одредбе, у суштини, представљају зачетак једне будуће реформе којом би се ова област обогатила и другим облицима заштите малолетних лица која нису починиоци кривичних дела, али се налазе у опасности да то буду.“ Закон уводи институт васпитних налога као диверзионих мера, уводи низ нових мера неинституционалног карактера, као и обавезну специјализацију свих актера поступка према малолетницима.

Закон о малолетницима под малолетником подразумева лице које је у време извршења кривичног дела навршило 14 година, а није навршило 18 година. Притом, Закон прави разлику између млађих малолетника (14-16 година) и старијих малолетника (16-18 година).

Узраст малолетника, односно подела на старије и млађе малолетнике од утицаја је на изрицање кривичних санкција. Наиме, малолетницима се могу изрећи васпитне мере, казна малолетничког затвора и мере безбедности предвиђене КЗ-ом,³⁴ осим забране вршења позива, делатности и дужности.³⁵ Млађим малолетницима могу се изрећи само васпитне мере, а старијим малолетницима, поред васпитних мера, може се изрећи и казна малолетничког затвора.

³³ Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, *Службени Гласник РС бр. 85/2005*.

³⁴ Кривични законик, *Службени Гласник РС бр. 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005 – испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 и 108/2014*.

³⁵ Чл. 9. ст. 3. Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица *Службени гласник РС бр. 85/2005*

ЗОМ у свом 2. члану не помиње кривично дело, већ говори о противправном делу које је у закону предвиђено као кривично дело. Овакав појам закон даје из разлога што КЗ предвиђа да је кривично дело оно дело које је законом одређено као кривично дело, које је противправно и скривљено. Уколико узмемо у обзир да се на страни малолетних лица не утврђује кривица, кривично дело бива лишено свог субјективног елемента, односно нема кривичног дела ако је његова законска обележја остварило лице које се по закону не сматра кривим.³⁶

Увођење васпитних налога представља увођење елемената ресторативне правде у наше малолетничко кривично законодавство. Васпитни налози немају карактер кривичних санкција, и њихова примена треба да утиче на малолетника да без покретања и вођења кривичног поступка убудуће не врши кривична дела.³⁷ Сврха ових мера је да се не покреће кривични поступак према малолетнику, или да се покренути поступак обустави. Значај примене васпитних налога изражен је у функцији условљеног опортунитета примењивог од стране јавног тужиоца, односно у функцији целисходности даљег вођења поступка о чему одлучује суд, при чему посебно треба имати у виду да је судски поступак најчешће дуг, скуп и често неефикасан.³⁸

II ПОЈАМ И ОСОБЕНОСТИ КРИВИЧНОГ ПОСТУПКА ПРЕМА МАЛОЛЕТНИЦИМА

У теорији кривичног процесног права постоје различита схватања кривичног поступка, али она се углавном своде на реалистички и правни појам кривичног поступка. Према реалистичком појму кривични поступак је законом уређени систем процесних радњи суда и других субјеката које они предузимају у оквиру свог фонда права и дужности, с циљем да се утврди да ли се може применити материјално кривично право у конкретном случају. У правном смислу, кривични поступак је процесноправни однос који настаје, тече и окончава се између суда и странака у циљу правилне примене кривичног

³⁶ Љ. Лазаревић, *Коментар Кривичног Закона Републике Србије*, Београд, 2006, стр.37.

³⁷ С. Константиновић Вилић, М. Костић, *op.cit.* стр. 202

³⁸ Д. Обрадовић, *Кривичноправне одредбе о малолетницима и досадашња искуства у њиховој примени*; у: *Нова решења у кривичном законодавству и досадашња искуства у њиховој примени*, Београд, 2006, стр. 256.

закона на кривичну ствар која је предмет поступка.³⁹ Кривични поступак се води са циљем да се утврди да ли је дело које је извршено кривично дело, да ли је лице, против кога је покренут поступак, учинилац тог дела, да ли постоји кривица учиниоца дела и да ли су се стекли услови за изрицање одговарајуће кривичне санкције.⁴⁰

Наше законодавство познаје више врста кривичних поступака: општи (редовни) кривични поступак, посебни (особени) кривични поступци и помоћни кривични поступци. Природа и сврха кривичноправних мера које су предвиђене за малолетнике, условила је потребу за установљавањем подесне форме поступака, прилагођене личности малолетника, другачију организацију и уређење органа малолетничког правосуђа и њихову специјализацију. Редовни кривични поступак је неподесан, чак може бити и штетан по психички развој малолетника, а његово уређење није прилагођено сврси кривичних санкција које су предвиђене за малолетне учиниоце кривичних дела.⁴¹ С озбиром на то да кривични поступак према малолетницима одликују бројне специфичности, које се огледају у начелима на којима се темељи поступак према малолетницима, организацији органа правосуђа, специјализацији надлежних органа, обавезној стручној одбрани, улози посебних органа са посебним правима и дужностима, немогућности суђења у одсуству, можемо с правом рећи да је то један посебан кривични поступак.

1. Особености кривичног поступка према малолетницима

Поред основних начела на којима се иначе темељи кривични поступак, у кривичном поступку који се води према малолетним лицима важи и једно посебно начело, односно правни стандард, установљен Конвенцијом о правима детета, а то је *поштовање најбољег интереса детета*. Са циљем заштите интереса малолетника у кривичном поступку према малолетницима важе и друга начела: начело хитности, начело повишене процесне дискреције, начело минималне интервенције, начело специјализованости актера поступка према малолетницима.

Хитност поступка обезбеђена је законским решењима која се разликују у односу на решења у редовном кривичном поступку, а поред тога се предвиђају краћи рокови за

³⁹ В. Ђурђић, *Кривично процесно право – општи део*, Ниш, 2014, стр. 9.

⁴⁰ С. Кнежевић, *Кривично процесно право – општи део*, Ниш, 2015, стр. 22.

⁴¹ В. Ђурђић, *op.cit.* стр. 275.

извршење појединих процесних радњи. Наиме, судија за малолетнике је обавезан да, сваких месец дана обавештава председника суда о предметима малолетника који нису окончани и о разлозима због којих нису окончани. С друге стране, председник суда има обавезу да предузима мере за убрзавање кривичног поступка према малолетницима или његовог окончања. Судија за малолетнике има обавезу да закаже седницу већа или главни претрес у року од 8 дана од дана пријема предлога јавног тужиоца за изрицање кривичне санкције. Такође, судија за малолетнике је дужан да у року од 8 дана од дана објављивања одлуке којом се окончава поступак изради пресуду, односно решење.⁴² Хитност поступка је у функцији ефикасног рада свих органа, у свим стадијумима поступка, и доприноси доношењу благовремених одлука.⁴³ Поред дужности хитног поступања, обавеза свих органа је да према малолетнику поступају обазриво, водећи рачуна о његовој душевној развијености, личним својствима, како вођење кривичног поступка не би штетно утицало на његов даљи развој.

Када су у питању учесници кривичног поступка, односно органи који исти воде, и у том смислу постоје одступања у односу на редован кривични поступак. Та одступања првенствено се односе на специјализацију свих актера поступка. Заправо, специјализација подразумева постојање посебног суда за малолетнике, јавног тужиоца за малолетнике, као и браниоца малолетног лица.

Суд за малолетнике није посебан, самосталан суд у организационом смислу, већ је то посебан састав у оквиру судова опште надлежности. Првостепени поступак према малолетницима води судија за малолетнике и веће за малолетнике. Овакав састав првостепеног суда установљен је само при вишим судовима. За суђење у другом степену надлежно је веће непосредно вишег суда, односно веће апелационог суда.⁴⁴ Месно надлежан суд за вођење поступка према малолетницима је суд по месту пребивалишта малолетника, а суд боравишта малолетника само ако малолетник нема пребивалиште или је пребивалиште непознато. Једном заснована месна надлежност суда се не може променити, чак ни у случају да малолетник промени пребивалиште након покретања поступка.

⁴² Чл. 77. ст. 3. Закона о малолетним учиницима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица *Службени гласник РС* бр. 85/2005.

⁴³ Ф. Мирић, *op.cit.* стр. 49.

⁴⁴ В. Ђурђић, *op.cit.* стр. 280.

Судија за малолетнике води припремни поступак. Веће за малолетнике првостепеног суда састоји се од судије за малолетнике, а преостала два члана су судије-поротници, по правилу различитог пола. Судија за малолетнике је председник већа. Веће за малолетнике другостепеног суда састављено је од три члана, и сва три члана су судије по позиву.

ЗОМ прописује специјализацију судија, на тај начин што предвиђа да судије за малолетнике морају имати посебна знања из области права и делинквенције малолетника. Када су у питању судије-поротници, они се бирају из редова наставника, учитеља, васпитача и других стручних лица која имају искуство у раду са децом.⁴⁵ Активност суда за малолетнике не завршава се доношењем одлуке, већ он има обавезу и да врши надзор над спровођењем својих одлука, односно да врши надзор над извршењем кривичне санкције која је изречена малолетнику.⁴⁶

Поступак према малолетним извршиоцима кривичних дела има три стадијума: припремни поступак (који у основи одговара стадијуму претходног кривичног поступка), поступак пред већем за малолетнике (којим је замењен стадијум главног кривичног поступка), и поступак по правним лековима.⁴⁷

Поступак се покреће или на захтев јавног тужиоца за малолетнике или на основу одлуке већа за малолетнике. Поступак се може покренути одлуком суда, без предлога јавног тужиоца, чак и против његове воље, што представља изузетак од оптужног начела. Поред ове специфичности, у кривичном поступку према малолетницима до изражаја долази и начело опортунитета кривичног гоњења.

Према начелу опортунитета, јавни тужилац најпре цени да ли постоје стварни и правни разлози за покретање поступка. Уколико су ти законски услови испуњени, тек онда процењује целисходност кривичног гоњења. Због тога је могуће да кривично гоњење изостане и када се стеку све законске претпоставке за покретање кривичног поступка, у случајевима када јавни тужилац оцени да би то било у јавном интересу.⁴⁸

⁴⁵ Чл. 44.ст.2. Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица *Службени гласник* бр. 85/2005.

⁴⁶ В. Ђурђић, *op.cit.* стр. 279.

⁴⁷ В. Ђурђић, *ibid.* стр. 279.

⁴⁸ С. Бејатовић, В. Ђурђић, М. Шкулић, Г. Илић, Ј. Киурски, М. Матић, Р. Лазић, С. Ненадић, В. Трнинић, *Примена начела опортунитета у пракси – изазови и препоруке*, Београд, 2012, стр. 13.

Прво, јавни тужилац за малолетнике, односно судија за малолетнике могу одлучити да изрекну малолетнику један или више васпитних налога, уместо да покрену кривични поступак или да покренути поступак обуставе ако се ради о кривичном делу за које је прописана казна затвора до пет година или новчана казна. На овај начин у поступку према малолетницима уведена је могућност скретања кривичног поступка – диверзиони модел поступања.⁴⁹

Затим, према члану 58. ЗОМ, јавни тужилац за малолетнике, када се ради о кривичном делу за које је прописана казна затвора до пет година или новчана казна, може да одлучи да не захтева покретање кривичног поступка ако сматра да не би било целисходно водити кривични поступак према малолетнику, с обзиром на природу извршеног кривичног дела и околности под којима је дело учињено, ранији живот малолетника и његова лична својства.

Треће, када је васпитна мера или казна малолетничког затвора изречена малолетнику и у току је њихово извршење, јавни тужилац за малолетнике може да одлучи да не захтева покретање кривичног поступка за друго кривично дело малолетника, ако с обзиром на тежину учињеног дела и казну, односно васпитну меру која се извршава, не би имало сврхе вођење кривичног поступка и изрицање кривичне санкције за друго дело. У том случају, он обавештава у року од осам дана оштећеног, који може од већа за малолетнике непосредно вишег суда да захтева да одлучи о покретању поступка.

ЗОМ не предвиђа обуставу кривичног поступка услед одустанка јавног тужиоца од кривичног гоњења, јер јавни тужилац за малолетнике не може одустати од гоњења које је предузео. Он може предложити само обуставу поступка, а одлуку о обустави поступка доноси суд. Уколико суд не прихвати разлоге и настави поступак, јавни тужилац мора учествовати у поступку.

У кривичном поступку према малолетницима једини овлашћени тужилац је јавни тужилац за малолетнике, и то за сва кривична дела, без обзира да ли се гоне по службеној дужности или по приватној тужби. Међутим, за кривична дела која се гоне по предлогу оштећеног или по приватној тужби, поступак се може покренути само ако је оштећени ставио такав предлог у року од три месеца од тренутка сазнања за извршено кривично

⁴⁹ Љ. Митровић, Тужилачки концепт истраге и малолетни учиниоци кривичних дела (право и пракса у Републици Српској); у: *Тужилачка истрага*, Београд, 2014, стр. 368.

дело и учиниоца. Уколико јавни тужилац не захтева покретање поступка према малолетнику, оштећени не може преузети гоњење нити поднети приватну тужбу. Оштећени може у року од осам дана од дана пријема обавештења јавног тужиоца захтевати да веће за малолетнике непосредно вишег суда одлучи о покретању поступка.

Поступак се може покренути и одлуком већа када јавни тужилац за малолетнике сматра да нема места гоњењу или када нађе да покретање поступка није целисходно. Тада се поступак може покренути на захтев органа старатељства или оштећеног, а одлуку доноси веће за малолетнике непосредно вишег суда.

Велику улогу у кривичном поступку према малолетницима има орган старатељства. Он нема страначки карактер, и не учествује у доношењу одлука. Улога органа старатељства је саветодавне природе. Улога органа старатељства је значајна приликом упознавања суда са личношћу малолетника и приликама под којима малолетник живи. Такође, орган старатељства је овлашћен да предузима мере из сфера социјалне заштите.⁵⁰ Рад органа старатељства је усмерен и на дефинисање проблема, потреба малолетника, као и процену ризика за извршење новог кривичног дела.

За упознавање личности малолетника веома је важно и сведочење појединих лица. У редовном кривичном поступку, под одређеним условима, поједина лица могу бити ослобођена дужности сведочења. Међутим, ЗОМ не предвиђа такву могућност. Члан 50. овог закона прописује да *„нико не може бити ослобођен дужности да сведочи о околностима потребним за оцењивање зрелости малолетника, упознавање његове личности и прилика у којима живи.“* Ослобађање појединих лица од сведочења у кривичном поступку према малолетницима важи само за околности које се односе на извршено кривично дело.

У припремном поступку, малолетник се саслушава у присуству јавног тужиоца за малолетнике, свог браниоца, као и родитеља, усвојиоца, односно стараоца, а када је то потребно, саслушање се може обавити уз помоћ психолога, педагога или других стручних лица. По завршетку припремног поступка, јавни тужилац може тражити допуну припремног поступка, може поднети предлог за изрицање кривичне санкције или предлог да се обустави поступак. Уколико јавни тужилац за малолетнике поднесе предлог за

⁵⁰ М. Шкулић, Поступак према малолетницима у Србији; у *Улога јавног тужиоца у правном систему са посебним освртом на проблематику ефикасности кривичног поступка и малолетничку делинквенцију*, Београд, 2010, стр. 104.

изрицање кривичне санкције, судија за малолетнике заказује седницу већа или главни претрес. Главни претрес је обавезан само уколико веће или судија за малолетнике процени да малолетнику треба изрећи казну малолетничког затвора⁵¹ или заводску меру.⁵²

У поступку према малолетницима не важи правило строге везаности пресуде оптужбом.⁵³ Веће за малолетнике има овлашћење да донесе одлуку на основу чињеничног стања измењеног на главном претресу, што значи да није везано за чињенични опис дела из оптужног акта јавног тужиоца.

О току кривичног поступка и о одлукама којим је поступак окончан, јавност може бити обавештена само уз дозволу суда. Ова забрана се односи на све фазе кривичног поступка према малолетницима и важи за све учеснике поступка.

Против пресуде којом је малолетнику изречена казна малолетничког затвора, против решења којим је малолетнику изречена васпитна мера и против решења о обустављању поступка, жалбу могу изјавити сва лица која имају право на жалбу против пресуде у смислу члана 364. ЗКП-а, у року од осам дана од дана пријема пресуде, односно решења. Орган старатељства није овлашћен за изјављивање жалбе, будући да није странка у поступку.

Жалба задржава извршење ако суд, у сагласности са родитељима малолетника и по саслушању малолетника, не одлучи другачије. На седницу другостепеног већа малолетник се позива само ако председник већа или веће сматра да би његово присуство било корисно за одлучивање. Другостепено веће може преиначити првостепену одлуку изрицањем теже санкције према малолетнику, само ако је то предложено у жалби. Ако првостепеном одлуком није изречена казна малолетничког затвора или заводска мера, другостепено веће може ту казну, односно меру изрећи само ако одржи претрес.

⁵¹ Малолетнички затвор је кривична санкција која се може изрећи малолетном извршиоцу кривичног дела под следећим условима: да се ради о старијем малолетнику (малолетник је у време извршења кривичног дела навршио 16 година, али није навршио 18 година живота), потребно је да је малолетник учинио такво кривично дело за које је по закону прописана казна затвора преко пет година или тежа казна, а због високог степена кривице, природе и тежине кривичног дела не би било оправдано изрећи васпитну меру, и уверење суда да у конкретном случају не би било оправдано изрећи васпитну меру. Малолетнички затвор се може изрећи у трајању од шест месеци до пет година, односно до десет година, уколико је извршено кривично дело за које је прописан казна затвора 20 година или тежа казна, или ако се ради о стицају два кривична дела за која је прописана казна затвора тежа од 10 година.

⁵² Војислав Ђурђић, *op.cit.* стр. 295.

⁵³ С. Кнежевић, *Заштита људских права окривљеног у кривичном поступку*, Ниш, 2007, стр. 115.

ЗОМ предвиђа и захтев за заштиту законитости који се изјављује у случају када је судском одлуком повређен закон и када је малолетнику неправилно изречена казна или васпитна мера. Одредбе о понављању кривичног поступка завршеног правноснажном пресудом сходно ће се примењивати и на понављање поступка завршеног правноснажним решењем о изрицању васпитне мере.⁵⁴

III ПОЛОЖАЈ МАЛОЛЕТНИКА У КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ

Међународни документи инсистирају на томе да малолетник не може бити само пасивни субјекат коме се пружа заштита, већ да мора учествовати у остваривању и заштити својих права. Међутим, тешко је наћи равнотежу између различитих циљева које треба остварити кривичним поступком. Малолетнику треба пружити помоћ и подршку, али истовремено треба спречити и санкционисати противправно понашање. Управо из ових разлога дошло је до модификације правила редовног кривичног поступка.

Малолетници се не јављају у кривичном поступку само у улози извршиоца кривичног дела. Због тога је потребно размотрити њихов положај не само као извршилаца кривичних дела, већ и као жртве и као сведока. На овом месту морамо нагласити и да су веома чести случајеви у пракси када се малолетник јавља као извршилац кривичног дела, а истим делом је погођено, такође, малолетно лице, што органима малолетничког правосуђа ставља тежак задатак – чији „најбољи интерес“ треба више штитити, и чијем интересу треба дати превагу?

Дужност хитног и обазривог поступања у поступку према малолетницима важи за све актере кривичног поступка према малолетницима, без обзира да ли се малолетници налазе у улози извршиоца кривичног дела, сведока или жртве. Хитност поступка произлази из криминално-политичких циљева кривичног поступка према малолетницима.⁵⁵ Обазривост поступања према малолетнику огледа се и у терминолошком означавању процесних ситуација у којима се налази малолетник, што нам указује на његов посебан положај у кривичном поступку. Наиме, ЗОМ кривични поступак означава само као поступак, а за разлику од кривичног поступка који се води *против*

⁵⁴ Чл.83. Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица *Службени гласник РС* бр. 85/2005.

⁵⁵ С. Кнежевић, *Малолетничко кривично право – материјално, процесно и извршно*, Ниш, 2010, стр. 142.

пунолетног лица, Закон говори о „*поступку према малолетнику*“.⁵⁶ Иницијални акт јавног тужиоца у свом називу не садржи префикс „оптужни“, већ се означава као „*предлог за изрицање кривичне санкције*“. Одлуком суда, односно решењем о изрицању васпитне мере, малолетник се не оглашава кривим, већ се само наводи која се васпитна мера изриче. Приликом израде отправка решења о изрицању васпитне мере, суд у образложењу решења наводи и опис извршеног кривичног дела.⁵⁷

1. Положај малолетног учиниоца кривичног дела

Учиниоца кривичног дела, односно лице за које постоји основана сумња да је извршио кривично дело, у кривичном поступку означава се као окривљени. У кривичном поступку, окривљени врши процесну функцију – функцију одбране. Иста је ситуација и са малолетним лицима, с тим што се малолетник не означава као окривљени. Иако се кривични поступак према малолетницима не одвија по правилима која иначе важе у редовном кривичном поступку, поступање надлежних органа и у овом поступку мора бити усмерено на расветљење кривичне ствари и правилну примену материјалног права. С обзиром да се приликом вођења поступка према малолетницима инсистира на хитности, поступање надлежних органа предузето у том циљу не може бити оправдање за непоштовање права на правично суђење и непоштовање претпоставке невиности.

У кривичном поступку према малолетницима обавеза свих актера поступка је да поштују права детета и да поступају у складу са принципима Конвенције о правима детета из 1989. године. То значи да они имају обавезу поштовања принципа недискриминације, принципа најбољег интереса детета, поштовања права на живот, опстанак и развој детета, поштовање мишљења детета и поштовање његовог дигнитета. Према малолетном лицу, током целог поступка, мора се поступати на начин којим се не вређа његово достојанство.

Један од основних принципа малолетничког кривичног правосуђа је заштита најбољег интереса детета. Иако се много говори о томе, међународни документи, па чак ни Конвенција о правима детета не дефинише овај појам. Закључци о „најбољем интересу детета“ изводе се из осталих начела. Тако се сматра да интереси детета налажу поштовање његовог мишљења, недискриминаторско поступање, стварање погодних услова за раст и

⁵⁶ Чл. 42. ст. 1. Закона о малолетним учиниоца кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица *Службени гласник РС* бр. 85/2005.

⁵⁷ Д. Јовашевић, *Положај малолетника у кривичном праву*, Ниш, 2010, стр. 184.

развој, што мању заступљеност санкција и мера које подразумевају лишавање слободе и сл.⁵⁸

Начело гарантовања најбољег интереса детета треба да онемогући актере кривичног поступка према малолетницима да поступају механички и да без промишљања одлучују о санкционисању малолетника. Сви учесници поступка морају бити свесни да малолетник није у стању да брине о себи и заштити своје интересе на начин на који би то учинила одрасла особа. Начело најбољег интереса малолетника значи да ће се настојати да и у околностима које кривичноправна реакција неминовно подразумева, а које нису идеалне, малолетник добије најбољу могућу заштиту, уз пуно уважавање прилика у којима се затекао.⁵⁹

ЗКП прописује следећа права окривљеног: *право да, у најкраћем року, а увек пре првог саслушања, подробно и на језику који разуме буде обавештен о делу које му се ставља на терет, о природи и разлозима оптужбе, као и да све што изјави може бити коришћено као доказ у поступку; право да ништа не изјави, ускрати одговор на поједино питање, слободно изнесе своју одбрану, призна или не призна кривицу; право да се брани сам или уз стручну помоћ браниоца; право да његовом саслушању присуствује бранилац; право да у најкраћем могућем року буде изведен пред суд и право на непристрасно суђење и суђење у разумном року; право да непосредно пре првог саслушања прочита кривичну пријаву, записник о увиђају и налаз и мишљење вештака; право да му се осигура довољно времена и могућности за припремање одбране; право да разматра списе и разгледа предмете који служе као доказ; право да прикупља доказе за своју одбрану; право да се изјасни о свим чињеницама и доказима који га терете и да износи чињенице и доказе у своју корист, да испитује сведоке оптужбе и да захтева да се у његовом присуству испитају сведоци одбране; право да користи правна средства и правне лекове и да предузима друге радње у поступку у складу са законом.*⁶⁰

Малолетно лице у поступку има иста права као и пунолетни окривљени. Основно право малолетног извршиоца кривичног дела јесте право на одбрану. У складу са правом на правично суђење су следећа права малолетника: *право малолетника да му се јасно*

⁵⁸ М. Ковачевић, *op. cit.* стр. 144.

⁵⁹ М. Ковачевић, *ibid.* стр. 147.

⁶⁰ Чл. 68. Законика о кривичном поступку *Службени гласник РС* бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 и 55/2014.

предочи због чега се оптужује, право да се сматра невиним до доношења коначне одлуке, право да се брани ћутањем, право на браниоца, право да извођењу процесних радњи у поступку присуствују његови родитељи или стараоци, право да у току целог поступка остварује увид у списе и разгледа предмете поступка, право да се у поступку служи својим језиком⁶¹ и, у складу са тим, право на тумача, право на хитно спровођење поступка, право процесне иницијативе и активно учешће у извођењу доказа, право на делотворан правни лек.⁶² Да ли ће малолетник остварити своја права и на који начин у великој мери зависи од свих актера поступка, од њихове стручности и искуства у раду.

Право на одбрану представља основно право сваког лица које се у кривичном поступку налази у улози окривљеног. У циљу обезбеђења процесне равноправности странака у поступку, која доприноси правичности поступка, окривљеном је дато право на одбрану (личну и стручну) и нека посебна права везана за одбрамбену функцију.⁶³

Малолетнику се не сме ускратити одбрана, а када је реч о одбрани, његов бранилац мора бити стручњак који има посебна знања из области права детета и преступништва младих. За разлику од поступка према пунолетним лицима у којем право на одбрану не подразумева обавезно присуство браниоца, у кривичном поступку према малолетницима присуство браниоца је обавезно у свим фазама поступка. Адекватно поступање браниоца има велики значај за остваривање принципа ресторативне правде и заштиту права и интереса малолетника у поступку.⁶⁴ ЗОМ прописује да малолетник мора имати браниоца већ од првог саслушања, као и током читавог поступка, без обзира на то за које кривично дело се води поступак и која је казна за то дело предвиђена законом. Поступање супротно овој одредби представља битну повреду одредаба кривичног поступка. Ако сам малолетник, његов законски заступник или сродници не ангажују браниоца, браниоца по службеној дужности поставља судија за малолетнике. На овај начин је малолетнику омогућено да сам учествује у заштити својих права, а уколико не изабере или није у могућности да обезбеди браниоца, суд ће му поставити браниоца са листе адвоката који

⁶¹ Разумљивост језика подразумева и употребу терминологије прилагођене узрасту и степену развијености малолетника.

⁶² Т. Лукић, С. Самарџић, Малолетници у кривичном поступку; у: *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду 1/2012*, Нови Сад, 2012, стр. 357.

⁶³ И. Илић, Путеви и странпутице права на правично суђење; у: *Зборник радова Правног факултета у Нишу бр. LIX*, Ниш, 2012, стр. 221.

⁶⁴ М. Банић, Место и улога браниоца у кривичном поступку према малолетним учиниоцима кривичних дела у Републици Србији; у: *Малолетничко правосуђе у Републици Србији*, Београд, 2012, стр. 116.

поседују посебна знања из области права детета и преступништва младих. Поступање браниоца у кривичном поступку није од значаја само када је у питању право на одбрану малолетника, већ од његовог поступања зависи и однос малолетника према извршеном кривичном делу, како ће малолетник разумети ток поступка, колико и на који начин ће учествовати у истом. Поред тога, од односа браниоца према малолетнику и осталим учесницима у поступку зависи и да ли ће малолетник схватити значај извршеног кривичног дела, какве су последице његовог дела и да ли ће преузети одговорност за своје поступке. Најчешћи пропуст бранилаца је креирање одбране која се базира на томе да се малолетнику саветује давање неистинитог исказа у циљу одбране. Оваквом одбраном малолетнику се шаље порука да је тактика лагања и прикривања успешна одбрана, што код малолетника ствара уверење да је такво понашање пожељно и да може проћи некажњено за своје поступке.⁶⁵ Такав приступ браниоца уместо превенције и сузбијања противправног понашања, ствара супротан ефекат. Иако има браниоца, малолетнику се мора пружити прилика да се лично изјасни у кривичном поступку.⁶⁶ Суд је у обавези да једнаку пажњу посвети како наводима који терете окривљеног, тако и онима који му иду у корист, односно да узме у обзир и наводе малолетника.

Малолетник има право да буде уредно обавештен о покретању поступка, о свим предузетим радњама у поступку, као и времену одржавања главног претреса како би могао присуствовати истом. ЗОМ предвиђа да се малолетник позива преко својих родитеља као законских заступника, а ако хитност поступања то захтева, малолетник се позива лично. Присуство малолетника у кривичном поступку може се обезбедити и довођењем малолетника. Приликом довођења, органи унутрашњих послова имају обавезу неупадљивог понашања, уз ношење цивилне одеће.⁶⁷ С озбиром на то да довођење представља репресивну меру којом се малолетнику ограничава слобода кретања, макар и на краћи временски период, да би се донела наредба о довођењу, потребно је да се испуни један о законом таксативно наведених услова⁶⁸:

⁶⁵ *Ibid.* стр. 119.

⁶⁶ Penal Reform International Head Office. Protecting children's rights in criminal justice systems, London, 2013, p. 74.

⁶⁷ Чл. 54. ст. 2. Закона о малолетним учиницима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, *Службени гласник РС*, бр. 85/2005.

⁶⁸ Чл. 195. Законика о кривичном поступку, *Службени гласник РС*, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 и 55/2014.

1. да је окривљеном одређен притвор, при чему је неопходно да је донето решење о одређивању притвора, а не само формално испуњење разлога за притвор;

2. да је у питању неоправдано одазивање на позив уредно позваног окривљеног (у овом случају малолетника);

3. да му се није могао доставити позив, а из околности очигледно произилази да избегава пријем позива.

У погледу достављања, забрањено је да се достављање писмена малолетнику врши истицањем на огласној табли суда. Свако супротно поступање би представљало кршење забране присуства опште јавности у поступку према малолетницима. Друго ограничење у односу на опште одредбе о достављању је то да се малолетнику не могу усмено саопштавати одлуке суда.

Малолетник има право да буде непосредно саслушан и да се изјашњава о свим питањима у поступку. Малолетник се не сме третирати као пасиван субјекат у поступку. Право на активно учешће подразумева да се малолетнику омогући да ефикасно учествује у поступку у смислу што ће му бити објашњени наводи оптужбе и што ће му се пружити прилика да се изјашњава о тим наводима, да оспорава доказе и да доноси адекватне одлуке у вези са доказима и мерама које се изричу. Право на упознавање малолетника са наводима оптужбе не сме бити само у писаној форми, већ мора бити и усмено саопштено малолетнику, при чему саопштавање мора бити прилагођено узрасту и степену развијености малолетника.

Малолетник има право да учествује у креирању своје одбране, укључујући и одбрану ћутањем. Право малолетног лица да се не изјашњава кривим односи се и на забрану изнуђивања признања детета и било ког другог облика понижавајућег поступања према њему.

Малолетник има право да присуствује испитивању сведока и да сведоцима поставља питања. На тај начин омогућава се тзв. једнакост оружја странака у поступку. О овом праву малолетник мора бити поучен од стране суда.

Право на делотворан правни лек подразумева могућности изјављивања жалбе на одлуку суда због правних и због чињеничних основа. Ако би се преиспитивање пресуде ограничило само на правне недостатке пресуде, а да преиспитивање чињеничног стања остане ван домашаја суда правног лека, то би значило да претпоставка права на правично

суђење није испоштована. Изјава малолетника о одрицању права на коришћење правног лека нема правног дејства. Постоји апсолутно оправдање овакве законске одредбе, будући да малолетник због свог узраста и душевне развијености није увек у могућности да схвати стварни и правни значај дате изјаве и њене последице, те да није увек у могућности да заштити своје интересе.

Малолетник, као и странке, сведоци и друга лица која учествују у редовном кривичном поступку, има право да се у поступку служи својим језиком и писмом. ЗКП прописује да, у случају да се поступак не води на његовом језику има право на бесплатно превођење.⁶⁹

У вези са заштитом права приватности малолетника је начело јавности, односно искуљчења јавности из кривичног поступка према малолетницима. Начело јавности је једно од основних кривичнопроцесних начела. Њиме се остварује друштвена контрола рада правосуђа. Међутим, ради заштите интереса малолетника, ово начело је у поступку према малолетницима ограничено. Најпре, у кривичном поступку према малолетницима јавност је искључена са главног претреса. Јавност може бити присутна само изузетно – дозвољено је присуство тзв. стручне јавности, уколико веће за малолетнике дозволи да главном претресу присуствују лица која се баве заштитом и васпитањем малолетника, односно сузбијањем малолетничке делинквенције.⁷⁰ На главни претрес обавезно се позивају малолетник, његови родитељи, усвојилац, старалац, бранилац и орган старатељства. Осим јавног тужиоца за малолетнике, браниоца малолетника и представника органа старатељства остали процесни субјекти се могу удаљити из заседања. Одлука већа за малолетника о забрани обавештавања јавности о току поступка и донетим одлукама обавезујућа је за све органе који су укључени у поступак према малолетницима.⁷¹ Сви учесници у поступку обавезни су да све што су сазнали у том поступку чувају као службену тајну, а евентуално откривање тајне, повлачи кривичноправну одговорност.⁷²

⁶⁹ Чл. 11. ст. 3. Законика о кривичном поступку *Службени гласник РС*, бр.72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 и 55/2014.

⁷⁰ Чл. 75. ст. 2. Закона о малолетним учиницима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, *Службени гласник РС*, бр. 85/2005.

⁷¹ С. Кнежевић, *op.cit.* стр. 150.

⁷² Т. Лукић, С. Самарџић, *op.cit.* стр. 359.

У редовном кривичном поступку окривљеном се може судити у одсуству (чл. 381. ЗКП-а). Међутим, кривични поступак према малолетницима не може се водити без присуства малолетнику, односно забрањено је суђење у одсуству⁷³, што је највеће одступање у односу на редовни кривични поступак. На главном претресу присуство малолетника је обавезно, али није неопходно на седници већа. Дакле, присуство малолетника на главном претресу не може се сматрати само правом малолетника, већ и његовом дужношћу. Малолетник се може привремено удаљити „за време извођења појединих доказа или говора странака“. Одлуку о удаљавању малолетника доноси суд ако је то у интересу малолетника. Ситуација је другачија када се поступак одвија на седници већа јер ЗОМ предвиђа обавезно присуство јавног тужиоца, браниоца малолетника и представника органа старатељства. С обзиром да се не помиње присуство малолетника, може се закључити да присуство малолетника није обавезно, тако да неће постојати битна повреда одредаба кривичног поступка ако малолетник не присуствује седници већа.⁷⁴ Након доношења одлуке, судија за малолетнике има обавезу да исту саопшти малолетнику.

Притвор се малолетнику може одредити само изузетно. Притвор је најтежа мера за обезбеђење присуства окривљеног у кривичном поступку и зато је треба изрицати само онда када је то неопходно, односно када се присуство окривљеног не може постићи на други начин. Притвор према малолетницима представља супсидијарну меру јер се може одредити ако се процесни циљеви не могу одредити мером привременог смештаја малолетника.⁷⁵ Притвор се може одредити малолетнику решењем судије за малолетнике, у најдужем трајању од месец дана. На основу решења већа за малолетнике притвор се може продужити за још два месеца уколико за то постоје оправдани разлози. Од подношења предлога за изрицање кривичне санкције, притвор према старијем малолетнику може трајати најдуже шест месеци, а према млађем малолетнику четири месеца. Трајање притвора је ограничено и од момента изрицања васпитних мера заводског карактера и казне малолетничког затвора и износи шест месеци. Малолетнику се може

⁷³ Чл. 48. ст. 1. Закона о малолетним учиницима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, *Службени гласник РС*, бр. 85/2005.

⁷⁴ С. Кнежевић, *op.cit.* стр. 152.

⁷⁵ Чл. 67. Закона о малолетним учиницима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, *Службени гласник РС*, бр. 85/2005.

одредити притвор ако постоји основана сумња да је извршио кривично дело и у следећим случајевима:

1. ако се крије или се не може утврдити његова истоветност или у својству оптуженог очигледно избегава да дође на главни претрес или ако постоје друге околности које указују на опасност од бекства;

2. уколико постоје околности које указују да ће уништити, сакрити, изменити или фалсификовати доказе или трагове кривичног дела или ако особите околности указују да ће ометати поступак утицањем на сведоке, саучеснике или прикриваче;

3. уколико особите околности указују да ће у кратком временском периоду поновити кривично дело или довршити покушано кривично дело или учинити кривично дело којим прети;

4. уколико је за кривично дело које му се ставља на терет прописана казна затвора преко десет година, односно казна затвора преко пет година за кривично дело са елементима насиља или му је пресудом првостепеног суда изречена казна затвора од пет година или тежа казна, а начин извршења или тежина последице кривичног дела су довели до узнемирења јавности које може угрозити несметано и правично вођење кривичног поступка.

Поред притвора, постоји још једна мера лишења слободе малолетника у кривичном поступку - привремени смештај малолетника. У припремном поступку судија за малолетнике може донети решење о привременом смештају малолетника у прихватилиште, васпитну или сличну установу или да се малолетник стави под надзор органа старатељства, односно да се смести у другу породицу.⁷⁶ Ово ограничење слободе малолетника у кривичном поступку је оправдано јер се одређује уколико је то неопходно ради издвајања малолетника из средине у којој је до тада живео, ради пружања помоћи, неге, подршке, а нарочито ако је таква средина негативно утицала на развој и васпитање малолетника.

Поред права, малолетник у кривичном поступку има и одређене *дужности*. О овим дужностима не говори посебно ЗОМ, али ЗКП наводи дужности окривљеног: дужност одазивања позиву органа поступка и дужност обавештавања органа поступка о промени

⁷⁶ Чл. 66. Закона о малолетним учиницима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, *Службени гласник РС*, бр. 85/2005.

адресе пребивалишта или боравишта, односно о намери да промени адресу пребивалишта. С обзиром на то да је овде реч о малолетнику, обавештење о промени адресе пребивалишта или боравишта може се учинити преко браниоца, односно родитеља, усвојиоца или стараоца.

Малолетник има и обавезу поштовања суда и придржавања правила процесне дисциплине. С тога, суд је дужан да спречи свако недисциплиновано понашање малолетника како би се постигла ефикасност кривичног поступка. За разлику од мера процесне дисциплине у редовном поступку, у поступку према малолетницима ове мере нису прецизно одређене, те њихова примена зависи од конкретног случаја.

2. Положај малолетног оштећеног (жртве) у кривичном поступку

Оштећени је лице, чије је лично или имовинско право повређено или угрожено извршењем кривичног дела.⁷⁷ ЗКП не познаје појам „жртве“, већ само појам „оштећеног“. У својству оштећеног најчешће се појављује пасивни субјекат кривичног дела, али оштећени у поступку може бити и члан породице.⁷⁸ На основу реченог, закључујемо да је појам „оштећеног“ шири од појма „жртве“.

У кривичном поступку оштећени има статус споредног процесног субјекта на страни тужиоца, али се његов процесноправни положај последњих деценија мења у смислу његових права и обавеза које има у поступку.⁷⁹ У прилог томе говоре и решења у нашем законодавству. ЗОМ у свом трећем делу регулише положај и заштиту малолетних лица када се они појављују као оштећени, односно жртве неког кривичног дела. Иако ЗОМ не наводи таксативно права оштећеног у поступку, ЗКП то чини, наводећи да оштећени у кривичном поступку има следећа права: *право да поднесе предлог и доказе за остваривање имовинско правног захтева; да укаже на чињенице и да предлаже доказе који су од важности за предмет доказивања; да ангажује пуномоћника из реда адвоката; да разматра списе и разгледа предмете који служе као доказ; да буде обавештен о одбацивању кривичне пријаве или о одустанку јавног тужиоца од кривичног гоњења; да буде поучен о могућности да преузме кривично гоњење и заступа оптужбу; да*

⁷⁷ Чл. 2. Законика о кривичном поступку, *Службени гласник РС*, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 и 55/2014.

⁷⁸ И. Илић, Процесна заштита малолетних жртава злостављања и занемаривања; у: *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, бр. 66/2014, Ниш, стр. 345.

⁷⁹ Т. Лукић, С. Самарџић, *op.cit.* стр. 359.

*присутвује припремном рочишту, главном претресу и учествује у извођењу доказа; да поднесе жалбу против одлуке о трошковима кривичног поступка и досуђеном имовинском правном захтеву; да буде обавештен о исходу поступка и да му се достави правноснажна пресуда; да предузима друге радње када је то одређено законом.*⁸⁰ Право да разматра списе и разгледа предмете оштећеном се може ускратити све док не буде испитан као сведок.

ЗОМ наводи да веће, којим председава судија који је стекао посебна знања из области права детета и кривичноправне заштите малолетних лица, суди пунолетним извршиоцима кривичних дела, ако је тим кривичним делом оштећено малолетно лице, а то су следећа кривична дела: тешко убиство, навођење на самоубиство и помогање у самоубиству, тешка телесна повреда, отмица, силовање, обљуба над немоћним лицем, обљуба са дететом, обљуба злоупотребом положаја, недозвољене полне радње, подвођење и омогућавање вршења полног односа, посредовање у вршењу проституције, приказивање порнографског материјала и искоришћавање деце за порнографију, ванбрачна заједница са малолетником, одузимање малолетног лица, промена породичног стања, запуштање и злостављање малолетног лица, насиље у породици, недавање издржавања, родоскрнављење, разбојничка крађа, разбојништво, изнуда, омогућавање уживања опојних дрога, ратни злочин против цивилног становништва, трговина људима, трговина децом ради усвојења, заснивање ропског односа и превоз лица у ропском односу.⁸¹

У истрази ових кривичних дела учествују специјализовани службеници органа унутрашњих послова који су стекли посебна знања из области права детета и кривичноправне заштите малолетних лица. Током поступка, судије већа, јавни тужилац морају водити рачуна о оштећеном малолетном лицу, а под тим се подразумева да у сваком тренутку имају у виду његов узраст, својства личности, образовање, као и прилике у којима је одрастао и у којима живи. Ови учесници поступка морају настојати да избегну могуће штетне последице по личност и развој малолетника. Искључење јавности је у функцији заштите најбољег интереса малолетника, као и приватности малолетника. Са

⁸⁰ Чл. 50. ст. 1. Законика о кривичном поступку, *Службени гласник РС*, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 и 55/2014.

⁸¹ Чл. 150. Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, *Службени гласник РС*, бр. 85/2005.

циљем заштите приватности малолетника, учесници поступка не смеју објављивати и чинити доступним информације о малолетнику трећим лицима.⁸²

Саслушање малолетних лица као оштећених у кривичном поступку обавља се у присуству психолога, педагога или других стручних лица. Малолетник - жртва неког од горе наведених кривичних дела може бити саслушан највише два пута у кривичном поступку.⁸³ У изузетним случајевима, саслушање малолетника може се поновити више пута уколико је саслушање неопходно ради остварења сврхе кривичног поступка и расветљења кривичне ствари. Вишеструко испитивање малолетника може изазвати озбиљне психичке последице и трауматизовање малолетника. Поред тога, под утицајем ауторитета и услед страха, касније дати искази могу бити квалитативно другачији, неретко прожети маштом и фантазијама детета. Потреба за елиминисањем виšekратног испитивања нарочито је изражена код деце жртава сексуалних деликата, услед потребе да потисну трауму.⁸⁴

Саслушање малолетних лица могуће је и применом техничких средстава за пренос слике и звука, уколико судија оцени да је то потребно, узимајући у обзир својства личности малолетника и особености извршеног кривичног дела. Саслушање се спроводи без присуства странака и других учесника поступка. У овом случају је потребно посредовање психолога, педагога или другог стручног лица.⁸⁵ Саслушање малолетних лица може се обавити и у њиховом стану, или у некој другој просторији, или установи оспособљеној за испитивање малолетних лица.⁸⁶ Записник о исказу саслушања малолетног сведока чита се на главном претресу, односно репродукује се снимак саслушања.⁸⁷

У циљу заштите малолетних лица која су оштећена кривичним делом, закон забрањује суочење малолетног лица и окривљеног, уколико је малолетно лице тешко погођено извршеним кривичним делом. На овај начин се избегава наношење нових

⁸² UNITED NATIONS. *Justice in Matters involving Child Victims and Witnesses of Crime*, New York, 2009, p. 38.

⁸³ Чл. 152.ст.2. Закона о малолетним учиницима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, *Службени гласник РС*, бр. 85/2005.

⁸⁴ И. Илић, *op.cit.* стр. 347.

⁸⁵ Чл. 152.ст.3. Закона о малолетним учиницима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, *Службени гласник РС*, бр. 85/2005.

⁸⁶ У нашој земљи, таква могућност постоји у установи која је оспособљена за такав начин саслушања, а то је Прихватилиште за ургентну заштиту злостављане и занемарене деце - „Дом за незбринуту децу Ј.Ј.Змај“, у Београду, који стоји на располагању београдским судовима.

⁸⁷ Чл. 152.ст.5. Закона о малолетним учиницима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, *Службени гласник РС*, бр. 85/2005.

душевних патњи малолетном лицу и спречава његова секундарна виктимизација. Овакво решење постоји у већини законодавстава јер се на тај начин штити интерес детета, његова личност и спречава трауматизација жртве, нарочито када се ради о жртвама кривичних дела са елементима насиља.⁸⁸ Међутим, забраном суочења обухваћени су посебно осетљиви малолетни сведоци уопште, назависно од тога, да ли су истовремено и оштећени. Малолетно лице, које је било очевидац неког кривичног дела, може бити у посебно осетљивом стању услед претрпљеног стреса, без обзира да ли је тим кривичним делом неко његово добро или право повређено или угрожено. С обзиром да се одредбе ЗОМ односе само на малолетнике оштећене, нема основа за примену ове одредбе на малолетне сведоке који нису оштећени кривичним делом. Други недостатак одредбе о забрани суочења састоји се у томе што не обухвата и могућност суочења између малолетних оштећених и осталих сведока. Суочење малолетника и других сведока може оставити исте последице као и суочење малолетника са окривљеним. Сматрамо да би се у забрани суочења могло отићи корак даље, тако што би се искључила и могућност суочења било ког малолетног оштећеног са окривљеним и сведоцима.⁸⁹

Малолетно лице мора имати пуномоћника од првог саслушања окривљеног. Уколико нема пуномоћника, председник суда ће малолетном лицу решењем изабрати пуномоћника из реда адвоката који поседују посебна знања из области права детета и кривичноправне заштите малолетних лица. Уколико је потребно да малолетник врши препознавање окривљеног, препознавање се мора вршити на такав начин да окривљеном буде онемогућено да види малолетно лице.

Малолетник уопште не мора да сведочи и то му се мора објаснити. Уколико су узраст и душевна развијеност малолетне жртве такви да она није у стању да схвати да не мора да сведочи, онда се не сме испитивати. Испитивање се може обавити уколико то изричито захтева окривљени, нарочито када су у питању случајеви насиља у породици.

ЗКП прописује да се јавност може искључити када се као сведок саслушава лице млађе од 14 година. Малолетно лице које присуствује главном претресу као сведок или оштећени, удаљиће се са главног претреса када његово присуство више не буде било потребно.

⁸⁸ European Commission. *Study on children's involvement in judicial proceedings – Contextual overview for the criminal justice phase – Spain*, 2013, p. 14.

⁸⁹ И. Илић, *op. cit.* стр. 350.

Одредбе о положају малолетника - жртве садржи и Посебни протокол о поступању правосудних органа у заштити малолетних лица од злостављања и занемаривања.⁹⁰ Протокол регулише и поступање полицијских органа и заштиту малолетних лица. Посебна пажња посвећена је случајевима када до откривања кривичног дела долази на иницијативу самог оштећеног лица – малолетника. Прикупљање података од малолетног лица морају обављати службена лица која су стекла посебна знања из области права детета и кривичноправне заштите малолетних лица. Обавезно је присуство родитеља, усвојиоца или староаца. Неопходно је и присуство других стручних лица која имају искуства у раду са малолетницима, а која нису запослена у полицији и која нису умешана у критични догађај.

Уколико се након обављеног испитивања установи да постоје основи сумње да је над малолетним лицем извршено кривично дело са елементима злостављања и занемаривања, обавештава се јавни тужилац за малолетнике, коме се доставља кривична пријава или обавештење чији је подносилац родитељ, усвојилац или старалац малолетног лица, односно стручно лице органа старатељства. Након тога се малолетно лице упућује у здравствену установу где је потребно констатовати постојање икаквих повреда. Овлашћена службена лица имају обавезу да поуче родитеља, усвојиоца или старатеља о службама, институцијама и установама социјалне заштите и другим установа које пружају помоћ малолетним жртвама кривичних дела, а све у циљу превазилажења трауматичних искустава.

3. Положај малолетног сведока у кривичном поступку

Сведочење представља општу дужност свих грађана. Исказ сведока представља доказно средство у кривичном поступку. Сведок може бити било које лице, без обзира на старост, физичке и психичке карактеристике, које је својим чулима опазило неке чињенице од значаја за кривични поступак, или о њима посредно сазнало и о којима пред органом поступка износи своја запажања.⁹¹ Основне дужности сведока су: одазивање

⁹⁰ Преузето 12.09.2016. <http://www.paragraf.rs/propisi>

⁹¹ С. Кнежевић, *op.cit.* стр. 288.

позиву суда, полагања заклетве и дужност давања исказа који мора бити истинит и потпун.⁹²

Малолетници се могу појавити у кривичном поступку у својству сведока независно од узраста. Међутим, не може се саслушати као сведок малолетно лице које, с обзиром на узраст и душевну развијеност није способно да схвати значај права да не мора да сведочи, односно да је ослобођено од дужности сведочења, осим ако то окривљени захева.⁹³ Досадашња искуства у већини земаља, показала су да је испитивање малолетног сведока другачије од испитивања пунолетних особа. Ово је условило потребу за установљавањем посебних правила, као и за учешћем стручних лица која имају искуства у раду са децом и омладином, која малолетном сведоку помажу да схвати значај давања исказа, а при том му пружају помоћ и подршку.⁹⁴

У пракси се јављају потешкоће онда када треба донети одлуку о способности малолетника да схвати значење упозорења да не мора сведочити. С тога, пре доношења одлуке, суд треба да затражи од странке која је предложила сведока да тај предлог образложи, и да прибави мишљење стручних лица о степену интелектуалне, емоционалне и социјалне зрелости, односно о степену душевне развијености малолетника. У овом циљу потребно је ангажовање вештака медицинске струке, психолога, педагога, социјалних радника и других лица. Пре појављивања пред судом и сведочења, неопходно је обавити прелиминарну стручну припрему малолетника, како би се могуће негативне последице избегле или умањиле.⁹⁵ Малолетнику се мора објаснити шта је суд, каква је улога сведока у поступку, а нарочито његову дужност да посведочи о догађају који је предмет расправљања.

Основно право сведока је да у кривичном поступку има третман достојан човека, као и право на уважавање његове личности. Пре давања исказа, сведок полаже заклетву. Међутим, ову обавезу немају сви сведоци. Наиме, сведоци који не полажу заклетву су малолетници и лица која због свог душевног стања не могу да схвате значај заклетве.⁹⁶

⁹² С. Кнежевић, *ibid.* стр. 291.

⁹³ Чл. 94. ст. 2. Законика о кривичном поступку *Службени Гласник РС бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 и 55/2014.*

⁹⁴ UNICEF Innocenti Research Centre. *International criminal justice and children*, Rome, 2002, p. 52.

⁹⁵ З. Ћирић, Б. Димитријевић, *Основи судске психијатрије и психологије*, Ниш, 2009, стр. 112.

⁹⁶ Чл. 97. Законика о кривичном поступку, *Службени гласник РС*, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 и 55/2014.

Малолетни сведок позива се преко родитеља или законских заступника. Приликом саслушања, потребно је обазриво поступање свих актера кривичног поступка, како давање исказа не би штетно утицало на психичко стање малолетника. Јавност је искључена за време саслушања лица које је млађе од 14 година. Малолетни сведок се удаљава из суднице одмах након саслушања, када његово присуство није потребно за даљи ток поступка. Поставља се и питање са којим степеном сигурности се може прихватити изјава малолетног лица, с обзиром да су психичка својства у том узрасту таква да се може посумњати у веродостојност исказа. Ово произилази из чињенице да су способности памћења мање код деце млађег узраста, али и због неких околности које могу утицати на подобност да се један догађај репродукује са мање или више објективности.⁹⁷

Када се у кривичном поступку као сведок јавља малолетно лице, поред основне заштите сведока која је предвиђена ЗКП-ом, малолетници имају и посебну заштиту. Што се тиче основне заштите, она се односи на сва лица која се у кривичном поступку појављују у улози сведока. Орган који води поступак дужан је да сведока заштити од увреде, претње и било каквог другог напада.⁹⁸ Поред овога, малолетницима се гарантују и друга права. С обзиром на личност и узраст малолетника, малолетни сведок се може сврстати у групу „*посебно осетљивих сведока*“, како су именовани у Законику.

ЗКП предвиђа да сведоку орган поступка, по службеној дужности или на захтев сведока, може одредити статус посебно осетљивог сведока. Овај статус одређује се с обзиром на узраст, животно искуство, начин живота, пол, здравствено стање, природу, начин и последице извршеног кривичног дела, односно друге околности конкретног случаја.⁹⁹ Орган поступка може посебно осетљивом сведоку поставити пуномоћника, у циљу заштите његових интереса. Сведоку се питања могу постављати само преко органа који води поступак, настојећи да се избегну могуће штетне последице кривичног поступка по личност, телесно и душевно стање сведока. Саслушање се може обавати уз помоћ психолога, социјалног радника или других стручних лица. Ако орган поступка одлучи да се сведок испита употребом техничких средстава за пренос слике и звука, испитивање се

⁹⁷ З. Ђирић, Б. Димитријевић, *op.cit.* стр. 112.

⁹⁸ Чл. 102. ст. 1. Законика о кривичном поступку, *Службени гласник РС*, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 и 55/2014.

⁹⁹ Чл. 103. ст. 1. Законика о кривичном поступку, *Службени гласник РС*, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 и 55/2014.

спроводи у посебној просторији, без присуства странака и других учесника поступка. Изузетно, сведок се може испитати и у свом стану или другој просторији. Малолетник не може бити суочен са окривљеним, осим ако то сам окривљени захтева, а надлежни орган то дозволи, водећи рачуна о осетљивости сведока.

Суд може малолетнику одредити и статус *заштићеног сведока*, по службеној дужности, по захтеву јавног тужиоца или самог сведока. Ако постоје околности које указују да би малолетник својим исказом или одговарањем на поједина питања себе или блиска лица изложио опасности по живот, здравље, слободу или имовину већег обима, суд може решењем о одређивању статуса заштићеног сведока одобрити једну или више мера заштите. У мере посебне заштите спадају искључење јавности са главног претреса и забрана објављивања података о истоветности сведока. Окривљеном и његовом браниоцу могу се ускратити подаци о сведоку уколико суд, након узимања изјава од сведока и јавног тужиоца, утврди да је живот, здравље или слобода сведока или њему блиског лица у тој мери угрожена да то оправдава ограничење права на одбрану.

IV КАРАКТЕРИСТИКЕ КРИВИЧНОГ ПОСТУПКА ПРЕМА МАЛОЛЕТНИЦИМА НА ПРИМЕРУ ВИШЕГ СУДА У НИШУ НАКОН УСВАЈАЊА ЗАКОНА О МАЛОЛЕТНИЦИМА

Емпиријски део нашег рада своди се на истраживање положаја малолетника у кривичном поступку у пракси Вишег суда у Нишу. Приликом истраживања користили смо следеће методе: језичко тумачење, дескриптивни метод, нормативни, статистички и упоредни метод, и метод анализе садржаја, при чему смо користили доступну литературу из области кривичног права. Имали смо увид само у три судска предмета, која ћемо анализирати у даљем раду. Такође, обавили смо разговор са службеним лицем Министарства унутрашњих послова, одељења у Нишу, и са адвокатом који је више пута постављан као бранилац по службеној дужности малолетним извршиоцима кривичних дела. Како бисмо имали увид уопште о стању малолетничког криминалитета у Србији, кривичним поступцима и изреченим кривичним санкцијама, користили смо и податке Републичког завода за статистику, преузетих са њиховог званичног сајта¹⁰⁰.

¹⁰⁰ Преузето 14.09.2016. <http://www.stat.gov.rs>

Хипотезе нашег истраживања проистичу из предмета овога рада. С обзиром да смо као предмет рада одредили положај малолетних лица - извршилаца кривичних дела, жртава и сведока у кривичном поступку, хипотезе које би требало проверити су следеће:

- Бележи се већи број кривичних поступака покренутих против малолетника након 2006. године;
- Малолетници најчешће врше имовинска кривична дела, ређе кривична дела против живота и тела;
- Велики број кривичних поступака према малолетницима бива обустављено;
- Орган старатељства има активну улогу у кривичном поступку;
- Малолетници - жртве кривичних дела имају стручну помоћ и подршку током кривичног поступка;
- У погледу кривичних санкција, чешће се изричу мере упозорења и усмеравања у односу на заводске васпитне мере;
- Већина малолетних извршилаца кривичних дела су повратници.

Табела 1. Број кривичних пријава и обустављених кривичних поступака према малолетницима током 2014. године у Републици Србији

	Кривична дела против живота и тела	Кривична дела против полне слободе	Кривична дела против имовине	Остало
Кривичне пријаве	316	36	1952	806
Обустављен поступак пред већем за малолетнике	43	8	262	165

Табела 2. Број изречених кривичних санкција малолетницима током 2014. године у Републици Србији

	Кривична дела против живота и тела	Кривична дела против полне слободе	Кривична дела против имовине	Остала кривична дела
Мере упозорења и усмеравања	94	14	581	315
Мере појачаног надзора	78	30	556	271
Заводске мере	10	3	64	12
Малолетнички затвор	2	1	2	1

Наведени подаци у табели 1. и табели 2. показују нам број кривичних пријава против малолетних лица, као и број кривичних санкција које су изречене малолетницима током 2014. године у нашој земљи. Подаци приказани у табелама потврђују нашу претпоставку да малолетници чешће врше кривична дела против имовине, у односу на друга кривична дела. Током 2014. године чак је 478 кривичних поступака обустављено пред већем за малолетнике. До других података о обустављању кривичних поступака нисмо дошли, али сматрамо да је у пракси овај број знатно већи. Таква ситуација нас наводи на помисао да су васпитни налози као алтернативне мере реаговања на криминалитет малолетника нашле своју примену у пракси. Такође, статистички подаци показују и да се већина кривичних поступака према малолетницима окончава изрицањем васпитних мера упозорења и усмеравања, а да се малолетнички затвор изриче веома ретко. С обзиром на то да се малолетнички затвор изриче само у случају извршења кривичних дела за која је предвиђена казна затвора у трајању од најмање пет година, и да је потребан висок степен кривице, закључујемо да малолетници веома ретко извршавају оваква кривична дела, и да су њихова дела углавном усмерена на прибављање имовинске користи. Такође, изречене кривичне санкције говоре нам и колико је вођених кривичних поступака према малолетним лицима. Свакако, не можемо сматрати ове податке апсолутно тачним, јер досадашња истраживања показују и да број пријављених кривичних дела у великој мери одступа од броја извршених кривичних дела, односно неоткривених.

У следећој табели приказаћемо број изречених кривичних санкција према малолетницима у периоду од 2003-2012. године, како бисмо утврдили да ли је доношење Закона о малолетницима утицало на ригорозније санкционисање малолетних извршилаца кривичних дела.

Табела 3. Број изречених кривичних санкција малолетницима у периоду од 2003-2012. године

	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.
Мере упозорења и усмеравања	970	936	977	587	886	947	834	747	1014	995
Мере појачаног надзора	1027	957	1170	860	999	1144	960	829	1159	1200
Заводске мере	72	80	80	102	81	121	89	59	104	105
Малолетнички затвор	14	10	7	17	30	17	19	5	13	2

Примена ЗОМ започета је 2006. године. На основу података из табеле 3. закључујемо да је током 2007. године било највећи број осуђених малолетника на казну малолетничког затвора. Уколико као временски оквир за окончање кривичног поступка према малолетницима узмемо период од годину дана, овај податак нам говори да је током 2006. године било извршено највећи број кривичних дела од стране малолетника са запређеном казном затвора од минимум пет година. Након 2006. године смањује се стопа изречених кривичних санкција, што значи да је било мањег броја вођених кривичних поступака, али посредно нам указује да је стопа малолетничког криминалитета у том периоду у опадању. Оно што је занимљиво јесте податак да је након 2006. године у већини случајева малолетницима изрицана нека од мера појачаног надзора.

На основу разговора са службеним лицем МУП-а дошли смо до сазнања да је ове године, током прва четири месеца, било дупло мање пријављених малолетних лица као извршилаца кривичних дела. То нас је навело на помисао да криминалитет малолетника и

није у порасту на територији града Ниша, али дошли смо и до других информација. Наиме, иако има мање пријављених малолетника, забрињавајући податак је тај што су пријављена кривична дела тежа у односу на извршена кривична дела претходних година, у том смислу што малолетници све чешће врше разбојништва и кривична дела против живота и тела. Претходних година, малолетници су углавном вршили имовинска кривична дела.

Табела 4. Број окончаних кривичних поступака према малолетним лицима 2014. године

Град	Кривична дела	
	против живота и тела	против имовине
Нови Сад	23	124
Београд	17	167
Крагујевац	12	55
Ниш	6	25
Прокупље	0	6

Табела 5. Број окончаних кривичних поступака према малолетним лицима 2012. године

Град	Кривична дела	
	против живота и тела	против имовине
Нови Сад	6	40
Београд	38	224
Крагујевац	10	44
Ниш	4	32
Прокупље	1	8

Уколико упоредимо податке из табеле 4. и табеле 5. закључујемо да нема већих одступања у погледу броја окончаних кривичних поступака. Подаци из табеле потврдили су изјаву службеног лица МУП-а да се повећава број кривичних дела против живота и тела извршених од стране малолетника.

У теоријском делу рада покушали смо да објаснимо положај малолетника у кривичном поступку. Указали смо на органе које воде поступак, као и на улогу органа старатељства у кривичном поступку. Међутим, да ли је таква ситуација и у пракси?

Први предмет до којег смо дошли приликом истраживања био је кривични поступак вођен према малолетнику због кривичног дела тешка телесна повреда. Из разговора са судијом дошли смо до сазнања да је током кривичног поступка било врло мало сарадње на страни малолетника, као и Центра за социјални рад, иако је Центар за социјални рад имао обавезу да поступа у најбољем интересу малолетника. Наиме, малолетник је одбијао сарадњу и са јавним тужиоцем и са судијом за малолетнике, у смислу да није желео да се изјашњава о конкретном догађају и да се током поступка недолично понашао, и ометао оштећеног приликом давања изјаве. Мајка малолетног лица је, такође, одбијала сарадњу са правосудним органима, и у потпуности подржавала своје дете, наводећи да то што је: *„он учинио није кривично дело... он може да се понаша онако како хоће, а оштећена је вероватно то заслужила...јер он може својим новцем да купије ниће које жели“* (мислећи на повреде које је малолетник задао оштећеној). Центар за социјални рад је у свом предлогу за изрицање неке од кривичних санкција предложио да се малолетнику изрекне мера појачан надзор од стране родитеља.

Председник већа, ни јавни тужилац нису били задовољни оваквим извештајем Центра за социјални рад. Суд је затражио ново изјашњење Центра, при чему је дошло и до промене стручних лица који су сачинили предлог. Јавни тужилац је предложио да се малолетнику изрекне мера упућивања у васпитну установу. Сматрамо да је начин извршења кривичног дела, понашање малолетника, као и чињеница да је иза себе већ имао два почињена кривична дела, утицао на предлагање ове мере, а само понашање малолетника током трајања поступка је указивало и да је ова мера примерена и да се њоме може постићи сврха санкционисања малолетника.

Из конкретног примера смо видели колико је важна улога свих учесника кривичног поступка. Пропуста у овом кривичном поступку било је и на страни Центра за социјални

рад. Без адекватног реаговања суда, благонаклоно поступање Центра довело би до изрицања мере која није примерена ни тежини извршеног кривичног дела, а ни личности малолетника.

Други наш предмет био је случај насиља у породици. У овом случају, малолетник је био оштећени, односно жртва кривичног дела, почињеног од стране оца, као и мајка малолетника. Малолетник је лице које је у време покретања кривичног поступка навршило 12 година. На самом почетку истраживања приметили смо да је поступак вођен пет година. Да ли је у овом случају испоштовано начело хитности и да ли је одуговлачење поступка било у интересу малолетника? Морамо напоменути да је поводом овог поступка вођен и упоредни поступак како би била одређена заштитна мера иселења извршиоца кривичног дела из породичне куће. У том поступку је ситуација била још гора. Иако је суд имао дужност да одржи рочиште у року од 8 дана од дана пријема тужбе, прво рочиште је одржано након три месеца, а следећа су заказивана са размаком од по четири и пет месеци, а за то време су малолетник и његова мајка живели у кући рођака.

Током кривичног поступка малолетник је саслушаван чак три пута. За овакво поступање суда налазимо оправдање из следећих разлога. Малолетник је приликом давања прве изјаве догађај описао онако како се, према његовим речима, заиста десио. Изјава малолетника готово да је била истоветна са изјавом његове мајке. Друго саслушање било је обављено када је малолетник навршио 13 година живота. Уместо да потврди своју пређашњу изјаву, малолетник је одређене делове свог исказа променио, а већина његових реченица указивала је на то да се: *„не сећа.... да је заслужио батине... да није био добар...да не жели да иде у поправни дом...“*.

Овакве изјаве малолетника навеле су суд на помисао да неко врши притисак на малолетника у смислу да му говори како треба да се понаша и шта треба да говори, те да га је неко застрашио и претио да ће га одвести у поправни дом. Са малолетником су разговор обављали радници Центра за социјални рад, који су поднели свој извештај суду. Психолози су објаснили малолетном лицу значај његових изјава и колико је важно да говори истину, наглашавајући му да њега нико не може сместити у поправни дом и да ће живети са својом мајком. Трећа изјава малолетника била је слична првој, с тим што је сада малолетник знатно боље описивао критични догађај, као и догађај коме је присуствовао док је његов отац тукао његову мајку, тако да је имао и улогу сведока.

За овај кривични поступак немамо већих примедби, осим да није испоштована хитност поступка. Што се тиче рада Центра за социјални рад, још једном смо утврдили колико је важна његова улога, али такође и колико сви учесници поступка морају сарађивати како би се у потпуности расветлила кривична ствар.

Трећи кривични поступак вођен је против тројице малолетника за кривично дело разбојничка крађа. Малолетници су у време извршења кривичног дела имали 16 и 17 година. Овај поступак смо издвојили јер се ради о малолетницима који су за собом имали неколико кривичних дела, која су откривена. За двојицу од њих су већ постојале одлуке којима су изречене мера појачаног надзора од стране органа старатељства. Наравно, постоји сумња да је то само мали део извршених кривичних дела.

Против једног од извршилаца, који је имао 16 година, вођен је само један кривични поступак, а претходно кривично дело било је лака телесна повреда. Суд је, узимајући у обзир прилике под којима је малолетник живео, да живи у једнородитељској породици, нашао да је примерена мера појачани надзор од стране органа старатељства. Ова мера изречена је неколико месеци пре него што је извршио ново кривично дело – разбојничка крађа, које је извршио са својим друговима. На основу извештаја Центра за социјални рад, дошли смо до сазнања да су малолетници вршили кривична дела вероватно уз помоћ пунолетног лица, или да прибављену корист предају пунолетном лицу. Међутим, малолетници се о томе током поступка није изјашњавали. Стручњаци су установили да је такво понашање за њих постало „модел“ и да постоји велики ризик да поново врше кривична дела, и да се само тежом мером може постићи сврха кривичних санкција. Суд је узео у обзир све чињенице, као и мишљење Центра за социјални рад, и малолетницима изрекао меру, упућивање у васпитну установу.

Овај случај нам је показао да блаже санкционисање заправо не утиче на малолетнике да не врше кривична дела, већ их донекле и охрабрује. Чињеница је заправо да малолетници, који су блаже кажњавани и подржавани од стране родитеља и околине, чешће врше кривична дела од оних малолетника који за своје понашање претрпе осуду.

Приликом истраживања, дошли смо до сазнања да је у току кривични поступак према малолетнику због насилничког понашања. За скоро годину дана, колико је прошло од покретања поступка, није одржан ниједан главни претрес.

V ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

У раду смо говорили о положају малолетних лица у кривичном поступку. Основу нашег теоријског дела чини доступна литература из области кривичног права, као и важећи закони у Републици Србији, а емпиријски део чини анализа случајева из праксе Вишег суда у Нишу.

Циљ нашег рада био је да утврдимо какав положај имају малолетници у кривичном поступку, при чему смо пажњу посветили свим могућим улогама малолетника у кривичном поступку. Малолетници се не јављају у кривичном поступку само као извршиоци кривичних дела, односно носиоци функције одбране, већ и улози жртве и улози сведока. Важећи закони у нашој земљи, а посебно ЗОМ, којим је започета реформа малолетничког кривичног права, темеље се на општеприхваћеним принципима заштите права малолетних лица.

Кривични поступак који се води према малолетницима обилује специфичностима, што је овај поступак учинило посебним. У поступку према малолетницима важе правила која иначе не важе у редовном кривичном поступку, као што је случај са забраном суђења у одсуству, широку примену начела опортунитета кривичног гоњења, и др., а већина тих правила установљена је првенствено ради заштите најбољег интереса детета. О заштити најбољег интереса детета морају водити рачуна сви учесници поступка, јер малолетник често није у стању да заштити своја права и интересе, односно не располаже потребним знањем и искуством које имају учесници поступка.

Како би заштита права малолетника била што потпунија, ЗОМ прописује обавезну специјализацију суда, јавног тужиоца за малолетнике, као и браниоца малолетника. Стручна одбрана малолетника је обавезна, од самог покретања поступка. Малолетни окривљени (иако се у поступку не означава као окривљени) у поступку има иста права као и пунолетни окривљени. Основно право малолетника, из којег проистичу и друга права малолетног учиниоца кривичног дела, јесте право на праву на одбрану.

Малолетним лицима – жртвама кривичних дела посебну пажњу посвећује ЗОМ. С обзиром на то да су ова лица већ виктимизирана, учесници поступка морају тежити да у што већој мери заштите њихова права и интересе, како би се спречила секундарна виктимизација. У прилог томе говоре и одредбе закона о забрани суочења малолетне

жртве са окривљеним и избегавање вишеструког саслушања. Недостатак законског решења је то што није предвидео забрану суочења малолетника и са другим сведоцима критичног догађаја, с обзиром на то да и суочење са тим лицима може имати негативне последице за психичко стање малолетника. Што се тиче улоге сведока, несумњиво је да малолетници могу бити саслушани као сведоци. Међутим, питање је у којој мери се може веровати изјави малолетника, с обзиром на његов узраст и душевну развијеност. Пре појављивања пред судом и сведочења, потребно је обавити прелиминарну стручну припрему малолетника, како би се могуће негативне последице избегле или умањиле. У поступку морају учествовати стручна лица која имају искуства у раду са децом и омладином, и која ће малолетном сведоку помоћи да схвати значај давања исказа.

Иако је усвајањем ЗОМ започета реформа малолетничког кривичног права наше земље, не можемо рећи да сва законска решења штите најбољи интерес детета. Примећујемо да оштећени у кривичном поступку не ужива неопходан степен заштите. Оштећени има право да у кривичном поступку истакне имовинско правни захтев, али у пракси се он, у већини случајева остварује у парничном поступку. Када се донесе осуђујућа пресуда, оштећени може покренути парнични поступак и у парничном поступку мора доказивати основаност свог имовинско правног захтева и висину штете. То подразумева учествовање у још једном судском поступку, као и додатне трошкове. Поред овога, сматрамо да су потребна таква решења да и оштећено лице има могућност за покретање кривичног поступка према малолетнику, како одлука о вођењу кривичног поступка не би спадала само у надлежност јавног тужиоца и суда за малолетнике.

Статистички подаци показали су да се број кривичних поступака против малолетника повећао након 2006. године, односно након усвајања ЗОМ-а. У прилог томе говоре нам подаци о изреченим кривичним санкцијама малолетним извршиоцима кривичних дела. Друга хипотеза односи се на врсту извршених кривичних дела од стране малолетника. До тих података дошли смо захваљујући статистичким подацима и доступним информацијама, и закључили да малолетници заиста чешће врше кривична дела против имовине, а ређе против живота и тела. Међутим, из разговора са службеником МУП-а сазнали смо и да је број извршених кривичних дела против живота и тела на територији града Ниша у благом порасту у односу на претходне године.

Што се тиче обустављања поступка, дошли смо до сазнања да је чак 478 кривичних поступака према малолетницима обустављено током 2014. године. Међутим, немамо информација о обустављеним поступцима од стране јавног тужиоца за малолетнике, али ни овај број није занемарљив. Сматрамо, на основу других података, да је слична ситуација била и током 2015. године јер криминалитет малолетника, без обзира на своје карактеристике, има благе тенденције ка порасту, а самим тим то утиче и на повећање броја кривичних поступака према малолетницима, под условом да су извршена кривична дела откривена и да је пронађен извршилац кривичног дела.

Када је у питању улога органа старатељства, наше истраживање спроведено анализом предмета Вишег суда у Нишу, показало је колико је битна улога органа старатељства у кривичном поступку, о чему смо већ говорили у раду. Ова хипотеза била је у тесној вези са нашом следећом хипотезом: малолетници-жртве кривичних дела имају стручну помоћ и подршку током кривичног поступка. Други наш предмет везан за случај насиља у породици показао је да подршка малолетним жртвама кривичних дела може у великој мери утицати на расветљење и решење кривичне ствари.

Доступни статистички подаци потврдили су да се мере упозорења и усмеравања изричу чешће у односу на заводске васпитне мере. Такође, истраживањем смо утврдили да се казна малолетничког затвора веома ретко изриче у пракси.

Анализирајући предмет из судске праксе, као и на основу разговора са адвокатом и службеним лицима, потврдили смо и нашу последњу хипотезу - већина малолетних извршилаца кривичних дела су повратници. Међутим, не можемо у потпуности веровати статистичким подацима, а нарочито имајући у виду да велики број кривичних дела остане непријављено или неоткривено. Поред тога, већина малолетника поново изврши кривично дело када постану пунолетни и тада се у статистици воде као да су први пут осуђивани као пунолетни.

Сматрамо да мере које су предвиђене нашим важећим законима не утичу у довољној мери на сузбијање криминалитета малолетника. С друге стране, ни строжије кажњавање (као што је случај у Енглеској) не доприноси смањењу кривичних дела почињених од стране малолетних лица. Увођење елемената ресторативне правде у наше малолетничко кривично законодавство у виду васпитних налога, допринело је само хуманизацији кривичног поступка према малолетницима и ставило акценат и на потребе и

права оштећених. Долазимо до закључка да кажњавање и приступ надлежних државних органа не утичу у великој мери на сузбијање криминалитета малолетника, већ да значајнију улогу има личност малолетника, као и окружење у којем малолетник живи, јер је осуда друштва, нарочито најближих, понекад тежа казна од оне коју може изрећи суд.

КОРИШЋЕНА ЛИТЕРАТУРА

Банић Милена, Место и улога браниоца у кривичном поступку према малолетним учиниоцима кривичних дела у Републици Србији; у: *Малолетничко правосуђе у Републици Србији*, Београд, 2012, Центар за права детета, стр. 116 – 121;

Бејатовић Станко, Ђурђић Војислав, Шкулић Милан, Илић Горан, Киурски Јасмина, Матић Марина, Лазић Радован, Ненадић Светлана, Трнинић Верица, *Примена начела опортунитета у пракси – изазови и препоруке*, Београд, 2012, Удружење јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца Србије;

Центар за права детета, *Права детета и малолетничко правосуђе – одабрани међународни инструменти*, Београд, 2006;

Ђирић Зоран, Димитријевић Бојана, *Основи судске психијатрије и психологије*, Ниш, 2009, Студентски културни центар Ниш;

Ђурђић Војислав, *Кривично процесно право – општи део*, Ниш, 2014, Центар за публикације Правног факултета Универзитета у Нишу;

Ђурђић Војислав, *Кривично процесно право – општи део*, Ниш, 2011, Центар за публикације Правног факултета Универзитета у Нишу;

Ђурђић Војислав, *Кривично процесно право – посебни део*, Ниш, 2011, Центар за публикације Правног факултета Универзитета у Нишу;

Илић Иван, Процесна заштита малолетних жртава злостављања и занемаривања; у: *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, бр. 66/2014, Ниш, Центар за публикације Правног факултета у Нишу, стр. 343-360;

Илић Иван, Путеви и странпутице права на правично суђење; у: *Зборник радова Правног факултета у Нишу бр. LIX*, Ниш, 2012, Центар за публикације Правног факултета у Нишу, стр. 211-228;

Јанковић М. Бранимир, Радивојевић Зоран, *Међународно јавно право*, Ниш, 2011, Пунта Ниш;

Јовановић Љубиша, *Кривично право општи део*, Београд 1969, Научна књига;

Јовашевић Драган, *Лексикон кривичног права*, Београд, 2011, Службени гласник;

Јовашевић Драган, *Положај малолетника у кривичном праву*, Ниш, 2010, Центар за публикације Правног факултета Универзитета у Нишу;

Јовашевић Драган, *Малолетничко кривично право*, Београд, 2008, Беосинг;

Јовашевић Драган, *Кривично право-општи део*, Београд, 2006, Номос;

Јовашевић Драган, Основне карактеристике новог малолетничког кривичног права Републике Србије; у: *Зборник Правног факултета Свеучилишта у Ријеци*, в. 27, бр. 2, 2006, стр. 1055-1087;

Кнежевић Саша, *Кривично процесно право – општи део*, Ниш, 2015, Центар за публикације Правног факултета Универзитета у Нишу;

Кнежевић Саша, *Малолетничко кривично право – материјално, процесно и извршно*, Ниш, 2010, Центар за публикације Правног факултета Универзитета у Нишу;

Кнежевић Саша, *Заштита људских права окривљеног у кривичном поступку*, Ниш, 2007, Центар за публикације Правног факултета Универзитета у Нишу;

Кнежевић Саша, *Кривични поступак према малолетницима*, Ниш, 2007, Центар за публикације Правног факултета Универзитета у Нишу;

Ковачевић Милица, *Међународни стандарди у области кривичних санкција и мера за малолетнике*, Београд, 2013;

Константиновић Вилић Слободанка, Николић Ристановић Весна, Костић Миомира, *Криминологија*, Ниш, 2012, Центар за публикације Правног факултета Универзитета у Нишу;

Константиновић Вилић Слободанка, Костић Миомира, *Систем извршења кривичних санкција и пенални третман у Србији*, Ниш, 2011, Центар за публикације Правног факултета Универзитета у Нишу;

Лазаревић Љубиша, Грубач Момчило, *Коментар закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица*, Београд, 2005, Савремена администрација;

Лукић Татјана, Самарцић Стефан, Малолетници у кривичном поступку; у: *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду 1/2012*, Нови Сад, 2012, "Футура" Петроварадин, стр. 349-366;

Милошевић Никола, Нове одредбе о кривичном поступку према малолетницима и досадашња искуства у њиховој примени; у: *Нова решења у кривичном законодавству и досадашња искуства у њиховој примени*, Београд, 2006, Удружење за кривично право и криминологију Србије и Црне Горе и "INTERMEX", стр. 441-462;

Мирић Филип, *Савремена схватања феноменологије и етиологије малолетничке делинквенције*, Ниш, 2014;

Митровић Љубинко, Тужилачки концепт истраге и малолетни учиниоци кривичних дела (право и пракса у Републици Српској; у: *Тужилачка истрага*, Београд, 2014, Мисија ОЕБС-а у Србији, стр. 363 – 372;

Обрадовић Драган, *Кривичноправне одредбе о малолетницима и досадашња искуства у њиховој примени*, Београд, 2006, Удружење за кривично право и криминологију Србије и Црне Горе и "INTERMEX", стр. 254-276;

Стевановић Чедомир, Ђурђић Војислав, *Кривично процесно право - процесни субјекти, процесне радње*, Ниш, 1998, Студентски културни центар;

Стевановић Зоран, Илијић Љепосава, Играчки Јасмина, *Извршење казне малолетничког затвора*; у: *Малолетници као учиниоци кривичних дела и прекршаја*, Београд, 2015, стр. 365-376;

Стевановић Ивана, *Правосуђе по мери детета у Републици Србији*, Београд, 2013;

Шкулић Милан, *Поступак према малолетницима у Србије*; у: *Улога јавног тужиоца у правном систему са посебним освртом на проблематику ефикасности кривичног поступка и малолетничку делинквенцију*, Београд, 2010;

Шкулић Милан, Стевановић Ивана, *Малолетни делинквенти у Србији – нека битна питања материјалног, процесног и извршног права*, Београд, 1999.

ЛИТЕРАТУРА НА СТРАНОМ ЈЕЗИКУ

Daniel L. Skoler, *The right to Counsel and the Role of Counsel in Juvenile Court Proceedings*, 1968, Indiana Law Journal, Vol: 43 Стр. 561. (558-582),

European Commission. *Study on children's involvement in judicial proceedings – Contextual overview for the criminal justice phase – Spain*, 2013,

Maria Jovanova, *Criminal proceedings against child*, Journal of Process Management, Vol.3. No. 3, 2015, pp. (88 – 96),

Penal Reform International Head Office. *Protecting children's rights in criminal justice systems*, London, 2013,

UNITED NATIONS. *Justice in Matters involving Child Victims and Witnesses of Crime*, New York, 2009,

UNICEF Innocenti Research Centre. *International criminal justice and children*, Rome, 2002.

Правни извори

Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица ("Сл. Гласник РС" бр. 85/2005)

Законик о кривичном поступку ("Сл. Гласник РС" бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 и 55/2014)

Посебни протокол о поступању правосудних органа у заштити малолетних лица од злостављања и занемаривања

Конвенција Уједињених нација о правима детета, 1989.

Електронски извори

<http://aktuelno.net/vesti/srbija>

<http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/hronika/aktuelno>

<http://www.pink.rs>

<http://www.021.rs/story/Info>

<http://www.blic.rs/vesti>

<http://www.dnevnik.rs/hronika>

<http://www.sudskapraksa.com>

<http://www.podaci.net>

<http://www.unicef.rs>

<http://www.projuris.org>

<http://www.stat.gov.rs>

<http://www.politika.rs>

<http://www.paragraf.rs>

САЖЕТАК

Предмет нашег рада и истраживања је положај малолетних лица у кривичном поступку. Приликом истраживања користили смо следеће методе: језичко тумачење, дескриптивни метод, нормативни, статистички и упоредни метод, и метод анализе садржаја, при чему смо користили доступну литературу из области кривичног права. Кроз рад смо утврдили којим се специфичностима одликује кривични поступак према малолетницима. С обзиром на личност, узраст малолетника и да је примарни интерес у овом поступку заштита најбољег интереса детата, установљена су посебна правила која не важе у редовном кривичном поступку. Специфичност кривичног поступка према малолетницима огледа се, најпре, у органима малолетничког кривичног правосуђа.

У нашој земљи, кривични поступак према малолетницима води суд за малолетнике, који представља посебан састав у оквиру виших судова, овлашћени тужилац је јавни тужилац за малолетнике. И судије, и јавни тужилац, и бранилац малолетника морају имати посебна знања из области права детета и преступништва младих, односно морају бити специјализовани за рад са малолетницима. Положај малолетних лица у кривичном поступку анализирали смо кроз могуће улоге малолетника у поступку. Наиме, малолетници се у поступку јављају као извршиоци кривичних дела, као оштећена лица, односно жртве и у улози сведока. Наше истраживање је показало да поступање надлежних органа не доводи до сузбијања криминалитета малолетника, и да криминалитет малолетника последњих година показује тенденцију благог пораста. Увођење елемената ресторативне правде у наше малолетничко кривично законодавство у виду васпитних налога, допринело је само хуманизацији кривичног поступка према малолетницима и ставило акценат и на потребе и права оштећених, али није допринело смањењу криминалитета малолетника, као ни стопе рецидивизма малолетника.

Положај малолетника у кривичном поступку у највећој мери зависи од законских решења, али и од понашања малолетника, као и других учесника поступка. Сви учесници поступка су дужни да поступају хитно, обазриво, да поступају у најбољем интересу детета, а малолетнику је пружена могућност да самостално и уз помоћ браниоца штити своје интересе, учествује у поступку и изражава своје мишљење. Учесници поступка упућени су на међусобну сарадњу. Тужилац не може бити само орган гоњења, већ у овом

поступку мора предузимати мере у циљу најбољег интереса детета. Са тим циљем, јавном тужиоцу за малолетнике призната су широка дискрециона овлашћења, тако да су чести случајеви да уопште не дође до покретања кривичног поступка или да кривични поступак према малолетнику буде обустављен. У којој мери ће малолетник остварити своја права зависи и од тога да ли је и у којој мери разумео суштину кривичне процедуре, као и од начина на који је информисан о својим правима. С обзиром да се малолетник налази у специфичном развојном периоду, неопходна је и помоћ стручних лица (психолога, педагога и других лица која имају искуства у раду са децом), нарочито када се малолетници јављају у улози оштећених или сведока. Наше истраживање показало је да су законска решења у већој мери испоштована у пракси наших судова, али стављамо велику замерку раду судова, због непоштовања начела хитности и дугог трајања кривичног поступка.

Кључне речи: малолетник, кривични поступак, жртва, сведок, најбољи интерес детета

MINORS IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Summary

The subject of our study is the position of minors in criminal law. During research we used the following methods: language interpretation, descriptive method, normative method, statistical method, comparative method and content analysis, these methods were applied on the available literature from criminal law. Throughout the study we concluded which specifics has criminal procedure against minors. During the criminal procedure against minors, there are particular rules to be considered, like: his or hers personality, age, and the right to protect the best interests of the child. The specific of juvenile crime law is reflected in judicial authorities.

In our country, the criminal procedure against minors is led by the Juvenile court, which represents a self-apart system from the higher courts, and the authorized prosecutor is the public attorney for minors. The judges, the public attorney and the defender for minors must have necessary knowledge of the childrens rights and the juvenile delinquency, namely, they have to be specialized to work with minors. We analyzed the position of the minors in criminal procedure through possible roles they could partake. That roles are: perpetrators of crimes, victims and the role of a witness. Our research showed us that the work of legal authorities is not exactly leading to suppression of juvenile delinquency. The results also proved that in recent years there was a slight increase in juvenile delinquency. By introducing elements of restorative justice in the form of educational measures in our juvenile crime law, they contributed to humanization of criminal procedure against minors and the emphasis was put on the needs and the rights of the minors, but all this did not lead to significant reduction in juvenile delinquency.

The position of minors in criminal procedure is mostly dependant from the legal solutions, but also from the behaviour of the minors and the other participants in the procedure. All the participants need to act quickly, carefully, and in the best interests of the child, and the underage person has an opportunity to, indenpendently of with a help from his defender, protect his interests, participate in the procedure and has a right to express his opinion. The participants of the procedure are directed to mutual cooperation. The public attorney needs to act in accordance with the best interests of the child, and not only in the role of the prosecuting authority. With all this in mind, the public attorney has wide discretionary powers, so it is not rare when the criminal procedure against minors is not even started or is suspended. The minor is

going to accomplish his rights only if he has the right estimation of the criminal procedure and if he is informed in the manner that is appropriate for the procedure. Given that the minor is in the particular development period, he needs a professional help (psychologists, pedagogues and the others who have experience in working with children), especially when they are appearing before the court in the role of victim/witness. Our study showed us that the legal solutions in our country are mostly respected in practice, but we have an objection in the work of our courts for disrespecting the principle of urgency and for the long duration of the criminal procedure.

Keywords: *minor, criminal procedure, victim, witness, the best interests of the child*

БИОГРАФИЈА СТУДЕНТА

Александра Стевановић рођена је 20.08.1991. године у Лесковцу. Основну школу и средњу Економску школу „Ђука Динић“ завршила је у Лесковцу. Правни факултет Универзитета у Нишу уписала је школске 2010/2011. године, и на истом дипломирала 2015. године са просечном оценом 9,03. Учествовала је у многим пројектима „Ресурс центра“ из Лесковца, при чему се издвајају пројекти чији је циљ био спречавање дискриминације, насиља, развијања стереотипа и предрасуда: „Жива библиотека“, „Реци НЕ насиљу“, „Стоп корупцији“, „Једнаке шансе у средњошколском образовању“, „Покажи да постојиш“, „Ни црно, ни бело“. Године 2012. добила је „Стипендију за младе таленте града Лесковца“. За време основних академских студија, под менторством проф. др С. Константиновић Вилић спровела је анкету о виктимизацији и израдила четири студије случаја - убиства у покушају из праксе Вишег суда у Нишу. Добитница је сребрне плакете за учешће у дебати на тему „Парада поноса“ и златне медаље за учешће у хуманитарној акцији прикупљања средстава за децу ометену у развоју и децу без родитеља 2015. године у Нишу. Током 2015. године похађала је „Смарт академију“, у организацији градске општине Медијана, где је стекла знања о предузетништву и савременим условима пословања. Захваљујући волонтирању у школи за основно и средње образовање „11 Октобар“ у Лесковцу, има искуство у раду са децом ометеном у развоју. Од децембра 2015. године ради у адвокатској канцеларији у Нишу.

**ИЗЈАВА О ИСТОВЕТНОСТИ
ШТАМПАНОГ И ЕЛЕКТРОНСКОГ ОБЛИКА МАСТЕР РАДА**

Име и презиме аутора мастер рада: _____

Наслов мастер рада: _____

Ментор: _____

Изјављујем да је електронски облик мастер рада у pdf формату истоветан штампаном облику, који сам предао/ла Правном факултету Универзитета у Нишу.

У Нишу, _____

Потпис аутора

ИЗЈАВА О АУТОРСТВУ И ОДОБРАВАЊУ ОБЈАВЉИВАЊА МАСТЕР РАДА

Изјављујем да је мастер рад, под насловом _____

пријављен и одбрањен на Правном факултету Универзитета у Нишу:

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да овај мастер рад у целини, нити у деловима, нисам пријављивао/ла на другим факултетима, нити универзитетима;
- да нисам повредио/ла ауторска права, нити злоупотребио/ла интелектуалну својину других лица.

Дозвољавам да се овај мастер рад чува у библиотеци и објави на сајту Правног факултета Универзитета у Нишу, са подацима о датуму одбране и комисији пред којом је рад брањен.

Аутор мастер рада: _____

У Нишу, _____

Потпис аутора
